

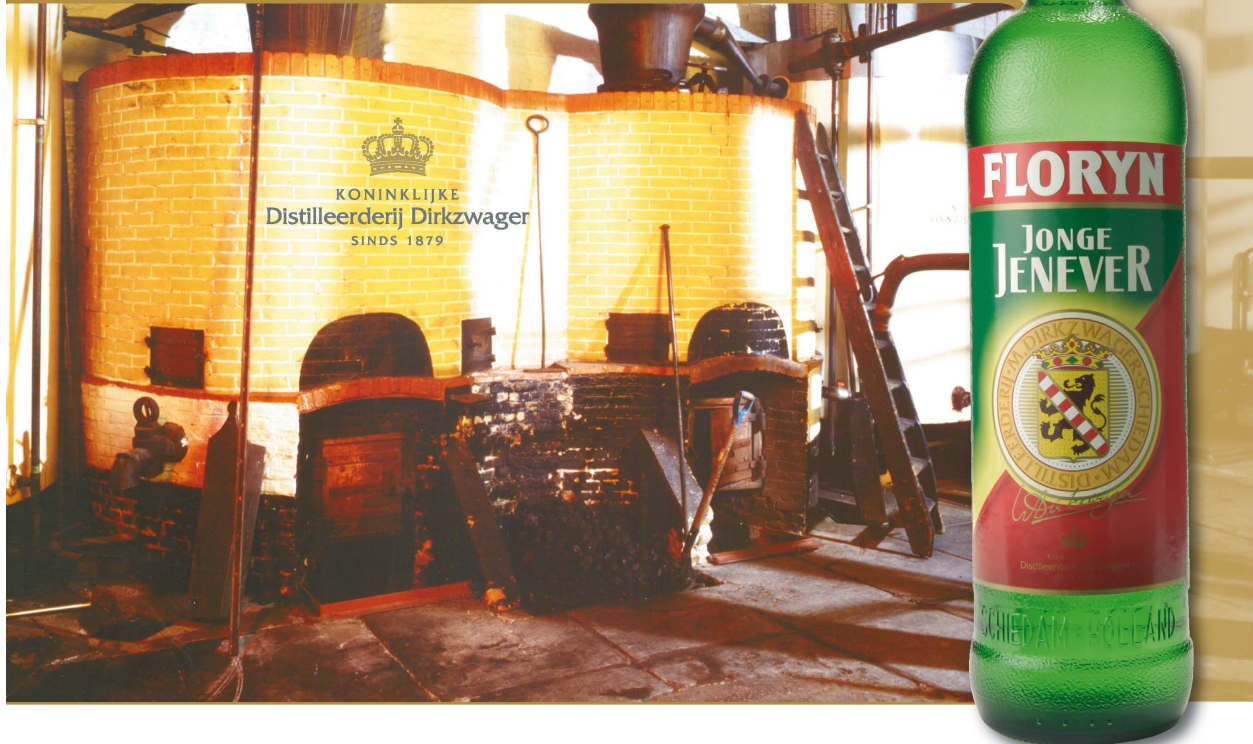

DE OUDE FLESCH ☐

31e JAARGANG
4e KWARTAAL 2009

NUMMER 119
LOSSE NUMMERS € 10,-

Ambachtelijke kwaliteit

Inhoudsopgave:

4. No Excise

Willem van Traa

6. Ritman & Co. Leiden

Peter Vermeulen.

8. Glanzend Glas

Johan Soetens

11. Een samenvatting die geen eenheid vormt

Hans van Rossum,

13. Hoor ik daar geen paardenvoetjes?

Johan Soetens

25. Jac. Jongert, ontwerper

Mienke Simon Thomas

28. L'Âme du vin chante dans la bouteille

Johan Soetens

29. Die Leipziger Gose

Sebastian Brösel

32. Een bijzondere glasverzameling

Willem van Traa

33. Mededelingen en

Verenigingsnieuws

Redactie

Cees Martin, c.martin@kpnplanet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Verzamelaarsvereniging

"De Oude Flesch"

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter

Harry Wagter, wagter@iae.nl

secretaris

Joke Andringa, d.gvanloenen@chello.nl

Jan Ledegang, 2^e secretaris

penningmeester, vice-voorzitter

Klaas Prins, klaas.prins@planet.nl

Jan Ledegang, ledegang.jj@chello.nl

public relations

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

bibliotheecaris

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Tentoonstellingen

Cees Martin, c.martin@kpnplanet.nl

Lidmaatschap € 40.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. "De Oude Flesch",

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Van de Redactie

Bij de meesten van ons zijn de kerstversieringen weer opgeborgen. De voorplaat roept nog herinnering op aan die kleurrijke decoraties. Foto's uit het bijbehorende artikel werden voor het ministerie van Buitenlandse Zaken geselecteerd voor de jaarlijks uit te geven bureau agenda die in een oplage van 50.000 stuks wereldwijd wordt verspreid en die dit jaar 'glas' als thema heeft. Flessen onderscheiden zich van alle andere glasproducten door de sociale en historische achtergronden waarmee ze verbonden zijn. DE OUDE FLESCHE ging daarom op zoek naar de geschiedenis achter een reeks beschilderde 'kalkoentjes' die vroeger behoorden tot de inventaris van het proeflokaal van Wijnand Fockink en die tegenwoordig te vinden zijn in een vitrine van het eveneens Amsterdamse proeflokaal 'De Drie Fleschjes'. Het werd een speurtocht naar de herkomst en de geschiedenis van de daarop aangebrachte burgemeestersportretten. Dank zij ruimhartige steun van zowel Bols als Wijnand Fockink kunnen wij het resultaat van het onderzoek hier publiceren. Verder is ons jongste lid, Sebastiaan Bösel uit Leipzig in de pen geklommen. Bravo!

Hans van Rossum (1948) is eveneens sinds kort lid van de vereniging. Na de verkoop van zijn bedrijf studeerde hij van 2004 tot 2008 Kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden en promoveerde op *De invloed van de Romeinse glasvorm op het werk van de moderne glaskunstenaar uit de 19^e en 20^e eeuw*. Met hem hebben wij opnieuw een specialist in huis op een gebied waar weinigen van ons thuis zijn.

Van 19 december 2009 tot 18 april 2010 wijdt het Museum Boijmans van Beuningen een overzichtstentoonstelling aan het werk van ontwerper Jac. Jongert onder de titel 'Proeven is Koopen'. Senior conservator Mienke Simon Thomas gaat in op het deel van Jongert's werk dat ons wellicht het meest aan het hart ligt: dat voor Oud's wijnhandel en de Leerdamse glasfabriek.

Wie meer over Jongert wil weten schaffe zich de uitgebreide catalogus aan.

*In het volgende speciale 'Amerika' nummer o.a.
Glas uit het Metropolitan Museum of Art
Een wedergeboorte van de kelderfles
The Corning Museum of Glass
Vroeg-Amerikaans glas*

DE OUDE FLESCHE

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 120

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina; Glanzend Glas door Tijd Getint

Collectie Ruud van der Neut

Foto Johan Soetens

No Excise

Willem van Traa

Twee opnamen van het 'NO EXCISE' glas met rechts boven- en onderaanzicht.

Bij de bepaling van herkomst en tijd van de beker is, naast vorm en bewerking vooral de tekst een belangrijke hulp. Die maken een productie in Engeland en een datering in de 2^e helft van de 18^e eeuw aannemelijk. Een meer exacte bepaling van tijd is afhankelijk van tegen welke belasting de beker zich richt.

Het ligt voor de hand dat het om een belasting op alcoholische drank gaat. Via Google vind ik een boek van David Burg (1) over 'Tax rebellions' dat informatie geeft over belastingen in deze periode. Ook blijken veilinghuizen als Christie's en Bonham's nog recent 'No Excise' glazen te hebben aangeboden.

Burg noemt als één van de meest omstreden belastingen in de 2e helft van de 18e eeuw de **accijnsverhoging op Cider en Perry**, een alcoholische drank gemaakt van gegist perensap. In 1763 beëindigden Engeland en Frankrijk een oorlog met de vrede van Parijs. Engeland verwierf aanzienlijke gebieden in Canada en India, maar het land was bijna failliet. Dus werden nieuwe bronnen van inkomsten gezocht. Naast het cideraccijns kwamen de Sugar Act (1764), de Stamp Act (1765) en de Tea Act (1773). De laatste verkreeg bekendheid door de 'Boston Tea Party'. Al deze wetten vormden mede de aanleiding tot de onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten in 1776.

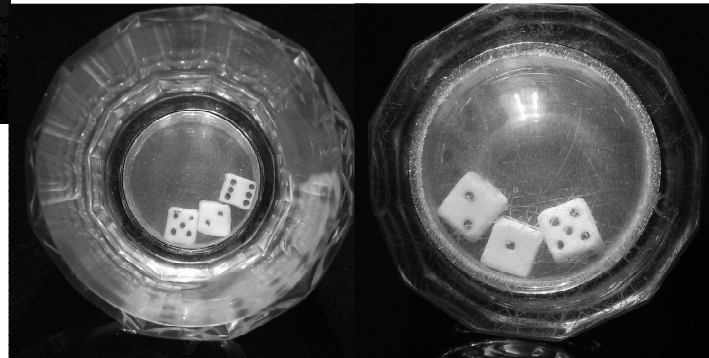
De commotie tegen de accijnsverhoging op cider betrof niet zozeer de financiële gevolgen maar eerder de er mee gepaard gaande inbreuk op de privacy. Cider werd meestal op de grote landgoederen gemaakt en de belastinginspecteurs zouden de bevoegdheid krijgen om "...private homes..." binnen te gaan. Men kan zich daarom de woede van de 'landed gentry' voorstellen. William Pitt sprak zich in het Lagerhuis uit tegen het voorstel onder verwijzing naar het bekende "...One man's house is his castle...". Ondanks de protesten werd de wet echter aangenomen maar de uitvoering riep zoveel weerstand op dat een jaar later de regering van Lord Bute af moest treden. Ik kan me voorstellen dat bij zo'n grote commotie in politiek invloedrijke en koopkrachtige kringen, glazen met tegen de accijns gerichte teksten veel gemaakt en goed verkocht zijn. Een andere, voor de glasverzamelaar aantrekkelijke mogelijkheid zou de **Glass Excise Act** van 1745 kunnen zijn. In de 18^e eeuw was de glasproductie in Engeland van een kleinschalig handwerk tot een belangrijke industrie uitgegroeid. De overheid ging daarom een belasting te heffen van 9 shilling, 4 pence per hundredweight (ca 51 kg) grondstof voor het maken van "...Flint-glass and white glass...". Zo'n belasting is natuurlijk nooit leuk. Maar dat dit de neergang van de Engelse glasindustrie zou hebben veroorzaakt, lijkt me overdreven. Bovendien werd hergebruikt oud glas (vaak de helft van de glasmassa) eerst niet tot de belaste grondstof gerekend. Dat brengt de belasting op één pence per ½ pound (225g), wat ongeveer het gewicht van een groter (lood)glas is. De meeste glazen zijn kleiner en dus lichter.

'Georgian' glas met graving NO EXCISE

Daarbij laat loodglas zich beter verwerken en kan dunner geblazen worden, zonder in te boeten aan stevigheid. De 'heavy baluster stam' werd in deze periode dan ook vervangen door de elegantere 'light baluster' met ingesloten luchtballen of -slingers. Verder liet men extra's als

'**Geen belasting**' luidt de aan duidelijkheid weinig te wensen overlatende radgraving op een kleine beker, die ik deze zomer in Brugge kocht. Onder de tekst zijn twee tonnen afgebeeld. De beker is 07,4 cm hoog, verwijdt licht naar boven: 04,6-05,5 cm en is verticaal 12-voudig gefacetteerd met een recht afgeslepen rand. Ook is in de dikke bodem een ruimte uitgespaard voor drie ivoren dobbelstenen, die vrij kunnen bewegen. De bodem is met een ronde schijf glas waterdicht verlijmd afgesloten. Er is dus geen pontilmerk.

omgeslagen voetranden weg. Ondanks het grotere gewicht van loodglas haalde men dus meer uit eenzelfde gewicht aan grondstof. Het glashuis kon dus de extra kosten van de belasting meer dan goedmaken met een grotere productie.

In 1777 werd het tarief verhoogd naar 18 shilling en 6 pence en nu met inbegrip van het hergebruikte glas. Dit keer waren er wel ingrijpende gevolgen, omdat veel productie zich naar Ierland (Waterford) verplaatste, waar de belasting veel later werd ingevoerd. Pas in 1845 werd deze belasting op glas afgeschaft.

Hoe mooi het ook zou zijn, toch denk ik niet dat de tekst op de beker op de Glass Excise Act slaat. De maatschappelijke commotie zal beperkt gebleven zijn tot de producenten, die belast werden. De kopers van glazen hebben er in de prijs weinig tot niets van gemerkt. En daarbij: welke betekenis zouden de twee gegraveerde tonnen in deze context hebben?

De late 18^e eeuw was voor Engeland een moeilijke tijd door de oorlog met het Koninkrijk Frankrijk, de Amerikaanse vrijheidsoorlog, de oorlogen met het revolutionaire Frankrijk en met Napoleon. Ook binnenlands waren er grote politieke tegenstellingen. Dat zal meer dan eens tot financiële tekorten hebben geleid, die door hogere belastingen en accijns gedekt moesten worden. Het zou kunnen dat de tekst op mijn beker tegen een dáárvan protesteert.

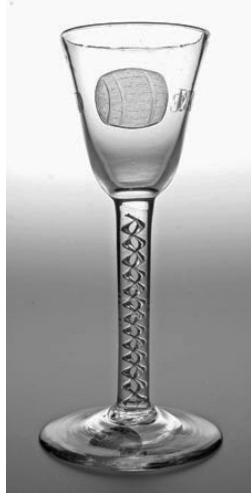
Tenslotte, wat is de functie van de ingesloten dobbelstenen? Alleen maar voor vertier aan tafel of hebben ze meer te betekenen? Daarom gaat mijn zoektocht verder totdat een sluitend verhaal op tafel ligt. Hoe dan ook blijft het een interessante beker én een leuk speeltje om een diner mee op te vrolijken.

No Excise: Who wouldn't drink to that?

Last Summer I bought, in the city of Bruges, a small tumbler (04,6-05,5 cm) engraved with the words NO EXCISE and two casks. Enclosed in its thick footplate are 3 free-rolling ivory die.

It seemed obvious to me that the glass was made in England or Ireland in the second half of the 18th century. But against which excise did this beaker cry out? David Burg (1) mentions several tax rebellions in the later part of the 18th century, the most debated of which, was the **Excise on Cider and Perry** of 1763. Perry is an alcoholic beverage made out of pears.

Great Britain had just won a war against France and gained a lot of territory in Canada and India but its coffers were empty and bankruptcy was at the door. So the government was desperate for new sources of income. The reason why this particular excise raised such a public outcry was because under law, custom officers would be permitted to enter private houses to see whether cider was made. At that time most of the cider was made on estates of the landed gentry, so one can imagine the uproar this law caused in those -politically influential- circles. To quote William Pitt in the House of Commons: "A man's home is his castle.". Despite all the

opposition the law did pass both houses, however, its enforcement met with such opposition that a year later the government, under Lord Bute, had to resign. I can very well imagine that the gentry would have their glasses engraved with oppositional texts to drink against this breach of their privacy. I believe it is safe to put my money on this cider excise to date my beaker. I can do this with more certainty, as several auction houses have put up engraved glasses such as this for sale under the caption of 'Excise glasses.' Although it would be tempting to date this beaker to the **Glass Excise Act** of 1745, which had so many consequences to the British and Irish glass industry I have found no prove of this. Still I have to consider that my beaker does protest against some other 'unfair' excise. To Great Britain the last part of the 18th century was a time of constant war with the United States of America, with revolutionary France or with Napoleon's France. As war is a costly business, there is always a need for more money, and indeed the Excises kept rising through these years. So my quest goes on and in the meantime the story of this beaker forms a interesting topic during a dinner party.

Georgian glass with engraved barrel and 'No Excise' inscription

Lijst van voetnoten:

1. David F. Burg: A world history of tax rebellions. New York 2004, ISBN 0-415-92498-7
2. G. Bernard Hughes: English, Scottish & Irish Table Glass. London 1956, pp. 63/64

TOON DIT BLAD EENS AAN ANDEREN. WERF EEN LID OF ABONNEE

DISTILLEERDERIJ T.H. RITMAN & CO., LEIDEN

Peter Vermeulen

*"D'Olympus nectar was gewis
Wat Ritman's oude klare is"*

Onlangs kocht ik in Drente een originele oude kist met de geschilderde tekst "RITMAN'S OUDE Jenever handelsmerk "GENTLEMAN". Aan de achterkant is een afbeelding in een cirkel uitgesneden van een goed geklede heer, en er omheen de woorden "GENTLEMAN TRADE MARK T.H. RITMAN DISTILLERS LEIDEN Holland" Op de zijkant is geschilderd "T.H.R. 145". De kist heeft verrassenderwijs een schuifdeksel en geen klapdeksel. Het feit, dat hij genummerd is, zou kunnen duiden op het heffen van statiegeld. Het bedrijf wilde kennelijk graag zijn kisten terug ontvangen.

*Links: Kelkderfles Ritman, collectie Peter Vermeulen. Boven: detail zegel.
Daarnaast: Zegel op groene fles, collectie Bill Brown; Cachet Falcon Brand.*

Teunis Henricus Ritman (Schiedam 1838 – Leiden 1929) werd met 90 jaar oud voor zijn tijd. In 1883 verhuisde hij naar Leiden en begon daar in 1855 een distilleerderij "De Valk" aan de Baatstraat nr 5. Later werd het achtergelegen pand aan de Langegracht 95 eraan toegevoegd.

In 1910 trad Ritman senior uit en werd het bedrijf voortgezet door zijn beide zoons, J.A. Ritman en G. Ritman, onder de naam "De Valk", v/h T.H. Ritman & Co".

Ons lid Henk Hettinga is in het bezit van een poster van NV Stoomgistfabriek en Distilleerderij "De Valk" voorheen Th. Ritman & Co, Leiden – Holland. Bij elk afgebeeld persoon (36 stuks) staat een nummer. De betekenis van die nummers is nog onbekend.

Verder valt er de volgende tekst te lezen:

*"Ga uw gang
En plaats mijn
foto
Bij de
distilleerderij
"De Valk "
Waar ik op mijn
vele reizen...
Menig propje van
verschalk !!!"*

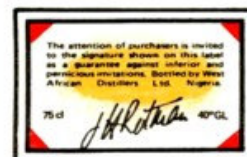
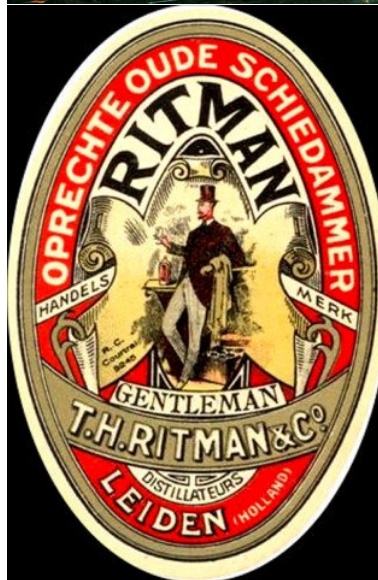

In 1935 nam Distilleerderij “De Franche Kroon” v/h A. Hartevelt & Zoon”, Leiden, 1734-1966) de zaak over voor Hfl 37.500. Hartevelt werd in 1968 door op zijn beurt door “Bols” overgenomen.

Ritman voerde o.a. de merken:

- T H R
- THR & Co
- de Oprechte Schiedammer Gentleman jenever
- Gentleman, geregistreerd in 1889.

Met de klok mee; Poster, Collectie Jenevermuseum. Gentleman, uitgesneden in de op pagina 4 genoemde kelder. Etiketten Schanpps en Oude Schiedammer. Onder; Poster Favorite, Collectie Jenevermuseum.

Kennelijk deden gedistingeerde heren het goed in de jeneververkoop. Zo is de Ritman gentleman duidelijk geïnspireerd op het Cosmopoliet mannetje van J.J.W. Melchers Wz. Ook distilleerderijen als Hulstkamp, Boll & Dunlop, Kiderlen en importeur Luigi Psaila (Demarara) voerden bustes van keurige heren als handelsmerk.

Het valt niet mee om flessen van Ritman op de kop te tikken.

Ik heb er maar één in mijn verzameling. Die fles is gevonden in de USA, in kleurloos glas gebalzen in een twee-delige vorm.

Hij heeft een tapse top en een cachet ‘T.H.’ en is 22,5 cm. hoog met en inhoud van 0.6 L. Er zit nog een deel van een rood-wit etiket op. Ik schat hem op eind 19e eeuw.

De Australische kelderflessenverzamelaar, Bill Brown, heeft een donkergroen exemplaar. Verder werd er in 2008 een aromatic schnapps fles van Ritman in Australië geveild.

De vraag is verder of kelderflessen met het cachet “FALCON BRAND” door “De Valk v/h Ritman” gebruikt werden?

- Bronnen:
- Gemeente-archief Leiden
 - Leids Fabrikaat 1990
 - Jenevermuseum Schiedam
 - Henk Hettinga
 - Ton Vermeulen

GLANZEND GLAS DOOR TIJD GETINT

Johan Soetens

Flessencollecties bestaan er in velerlei vorm: op basis van model, van tijdperk, van merk of gebruik. Cosmetisch, pharmaceutisch, antiek of modern. Maar een collectie flessen van iemand die geen flessen-verzamelaar is? Menige verzameling kwam tot stand dank zij geduldig en intensief speurwerk. Maar wat als de flessen je zo maar, bijna toevalligerwijs, in handen vallen? De Haarlemse antiquair Ruud van der Neut verzamelt als het ware onbewust. Uit de aard van zijn beroep krijgt hij nogal eens bijzondere flessen aangeboden. Soms zijn dat bodemvondsten waarvan het glas door zuren is aangetast. Dat kan een vroeg 18^e eeuwse fles zijn maar ook een 19^e of 20^e eeuwse beugelfles of een medicijnfles of zelfs een enkel brokstuk. De soms fantastische, bijna onwerkelijke kleuren die door irrisatie kunnen ontstaan boeien hem uitermate. Van dergelijke flessen kan hij geen afstand doen. De redactie van *De Oude Flesch* bracht hem een bezoek in zijn fraaie huis in het historische centrum van Haarlem om te genieten van de kleurenpracht van zijn glanzende glascollectie.

Ruud van der Neut (1949) is al zo'n veertig jaar gevestigd als zelfstandig antiquair en kunsthandelaar en is daarnaast, of misschien wel allermeeest, een enthousiast wereldreiziger, succesvol journalist, stylist en auteur van boeken. Veel van zijn artikelen verschenen in glossy magazines zoals *Residence*, *Objekt* en *Tableau Fine Arts Magazine*. Eén van zijn vaste bijdragen was het maken van reportages over bijzondere collecties en zo kwamen wij met elkaar in contact. Met fotografe Graciellea Rossetto en zijn vaste fotograaf Herman van Heusden bezocht hij een paar maal het Likeur- en Frisdrankmuseum in Hilvarenbeek WAT in 2001 resulteerde in prachtig geïllustreerde artikelen in twee tijdschriften. Zoals altijd deed hij daarbij zelf de styling van de foto's. In datzelfde jaar kwam bij Tirion, Baarn een boek uit met 22 van zijn reportages onder de titel *Antiek á la Carte*. Vier hoofdstukken daarvan zijn aan glas gewijd. Hij is tevens auteur van het boek *Jeroen Krabbé – schilder* (Waanders, 2004 vierde druk in mei 2009). Voor het boek van Hans Fonk *Curaçao: Architectuur en Stijl* (2004) schreef hij de begeleidende tekst.

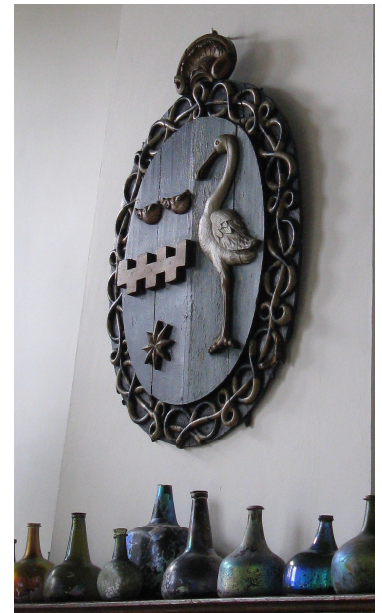

Ruud van der Neut is met zijn kunst en antiekhandel gevestigd in een rond 600 daterend patriciërshuis waarvan het interieur in de door Monumentenzorg Nederland samengestelde top 100 van Nederlandse historische interieurs staat. In feite bewoont hij een Vermeer-huis met daarin een ca. zes meter hoge hal en een karakteristieke geblokte hardstenen vloer zoals die op veel schilderijen van Vermeer te zien is.

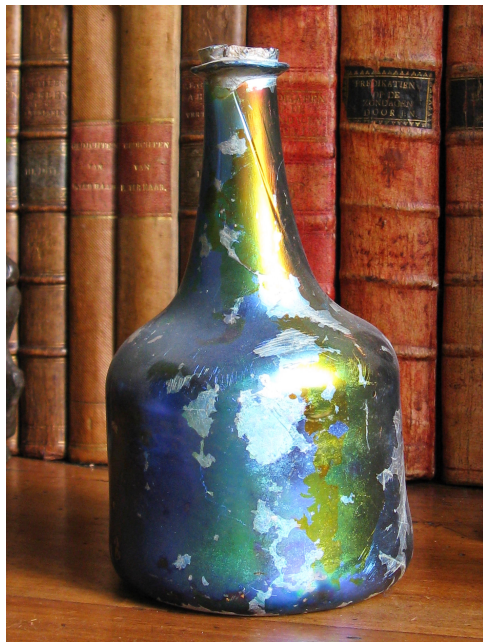
De beoogde regisseur van de film *Girl with a Pearl Earring* werd op zijn huis Attent gemaakt en wilde er een aantal bouwkunstige elementen van kopiëren. Uiteindelijk kwam de productie van de film in andere handen. Dit huis aan het Haarlemse Klein Heiligland is een paradijs voor fotografen want hoe en waar je de dingen ook neerzet, altijd ontstaat een prachtig plaatje.

Als we hem spreken is hij net terug uit Sint Petersburg met een uitgebreide serie foto's, door hem ter plekke gestyled, van tal van objecten die in Amsterdam te zien zijn in de kort geleden nieuw geopende Hermitage Amsterdam. Dit is ondergebracht in het voormalige tehuis 'Amstelhof'. Na jarenlang in een klein gedeelte van dat uit 1681 stammende gebouw te hebben gebivakeerd is, na een uitgebreide verbouwing volgend op het vertrek van de laatste bewoners, het gehele voormalige verzorgingshuis door het museum in gebruik genomen. In juni 2009 vond de opening plaats door Koningin Beatrix en de Russische President Medvedev. Met 4000 m² expositieruimte is het gebouw de grootste buitenlandse dependance van het Sint Petersburgse museum. Het hele complex, inclusief binnentuinen, auditorium en Grand Café telt ruim 9000 m². De openingstentoonstelling '*Aan het Russische Hof*' toont totaal 2200 objecten. Ruud van der Neut en fotograaf Herman van Heusden hebben vele daarvan op originele wijze in beeld gebracht, waarvan ieder die de catalogus in handen krijgt zich kan overtuigen. Van de barokke pracht die aan het Russische hof ten toon gespreid werd is het slechts één stap naar de als juwelen glanzende flessen die in zijn huis overal staan staan opgesteld.

Wat is irisatie?

Waarschijnlijk was men zich eeuwenlang niet bewust van het feit dat men bij het maken van glas kalk als stremmingsmiddel nodig had. Dat was vaak van nature al in het gebruikte zand aanwezig maar ook in as, vooral dat van beukenhout. Pas sinds 1830 wordt aangenomen dat een verhouding van ongeveer zes delen zand, één deel natrium (Na_2O) of kalium (K_2O) en één deel kalk een goede combinatie oplevert. Te weinig kalk voert tot versnelde aantasting door water dat langzaam maar zeker natrium of kalium aan het glas onttrekt. Vooral in zure grond begraven flessen kunnen blauw/rode en gouden kleuren vertonen die ontstaan door de spectrumwerking van de flieterdunne glasmaagjes.

Ruud van der Neut, from the city of Haarlem, the Netherlands, is art and antique dealer, journalist, stylist, globe trotter and author of several books. More than anyone else he should know what a house from the time of Vermeer looked like because he lives in one. The interior of his house, from about 1600, is on the list of the top 100 Dutch Historical Interiors. He does not consider himself being a collector of old bottles but he is nevertheless surrounded by them since he has a special interest for bottles that show a high degree of iridescence. *De Oude Flesch* visited him in his beautiful home where every corner offers an opportunity for an attractive photograph.

What is iridizing?

Since 1830 it is generally assumed that about six parts of sand to one part of soda and one part of lime will give a reasonable quality of bottle glass. Most likely, for centuries no one was aware of the need to add lime, since it was often already present in other ingredients, such as sand or wood ash, especially ash from beech wood. Too little lime results in a slow disintegration of the glass, as water will gradually absorb sodium or potassium from it. Bottles that have been buried in the ground for a long period of time often show the damaging effects; the glass shows the colours of the spectrum due to thin layers of glass peeling off.

Een samenvoeging die geen eenheid vormt

Hans van Rossum

Mijn vorig jaar overleden vriend Paul Cuperus heeft reeds in eerdere artikelen verteld over onze gezamenlijke hobby, het bestuderen en verzamelen van Romeins Glas. In dit artikel staat het 'conglomeraat' centraal. De Van Dale geeft als betekenis aan deze term: *een toevallige samenvoeging van ongelijke delen*. Bij een conglomeraat worden op zich oorspronkelijke delen van verschillende Romeinse glaasjes samengevoegd tot een 'nieuw authentiek' geheel. Falsificaties van Romeins glaswerk komen veelvuldig voor en zijn in een enkel geval zo nauwgezet gemaakt dat het zelfs voor een expert moeilijk is het te onderscheiden van authentiek glas. In dit artikel kunnen uiteraard slechts enkele voorbeelden worden gegeven van deze wijze van vervalsen. De bedoeling is om u een indruk te geven van slimmigheidjes waarvan de vervalser zich bedient.

Conglomeraat uit de catalogus van Gorny & Mosch, bestaande uit een authentieke kan en een wellicht authentieke voet. Gorny & Mosch, 21 juni 2005, lotnr 56.

Zo kan het lichaam van een Romeinse glazen schenkan zijn voorzien van een hals van een andere Romeinse kan, waarbij de aansluitnaad dan kunstig wordt weggewerkt met een halsring van glas of met behulp van een laagje opgeplakte patina. Er kan ook door de samenvoeging van twee of meerdere delen een vorm ontstaan die nooit eerder bestaan heeft. Zelfs de experts van bekende veilinghuizen herkennen deze conglomeraten niet direct. Daarvan getuigt een lotnummer in een catalogus van een bekend Duits veilinghuis. Op de desbetreffende veiling wordt een wel zo duidelijk conglomeraat aangeboden dat dit toch herkend had moeten worden. Bovendien is het vreemdsoortig object ook nog eens voor een prijs van € 925 verkocht. In de begeleidende beschrijving wordt melding gemaakt van een restauratie die aan de voet zou zijn uitgevoerd. Wellicht was dit noodzakelijk vanwege een gat in de bodem van het kannetje dat men met behulp van een ander aan de bodem vastgelijmd stukje glaswerk aan het oog heeft willen onttrekken. Het resultaat is een geheel nieuw kunstwerk op een voetstuk. Men kwam blijkbaar niet op het idee dat hier sprake was van een conglomeraat, dus van niet authentiek gevormd Romeins glaswerk, tenzij de Romeinse glasblazer al in zijn tijd een grapje heeft willen uithalen. Het veilinghuis omschrijft het object als een kan met klok-vormige voet. De hoogte bedraagt 13.5 cm. en men dateert deze combinatie in de derde tot vierde eeuw. Het is echter een samenvoeging van een Romeins kannetje uit de vierde eeuw met een kommetje of bakje dat waarschijnlijk eveneens uit de vierde eeuw stamt. De koper ervan wordt op het verkeerde been gezet.

Een voorbeeld van een conglomeraat zoals dit onlangs op een bekende veilingssite werd aangeboden ziet u hiernaast. Het is als een 'Toren van Babel' opgebouwd uit wel vier of vijf delen die er uitzien als authentiek Romeins glas. Bekroond met een ronde booggreep. Alle delen zijn op elkaar gestapeld en aan elkaar vastgelijmd. Volgens de verkoper is het authentiek en het wordt in de 2^e eeuw gedateerd.

Aanvangsprijs: \$ 180,- !

Een erg ludiek en toch ook wel knap vervaardigd conglomeraat is het ogenschijnlijk authentiek Romeinse flesje dat op een veiling in Hongarije werd aangeboden met een verwachte opbrengst van \$ 10 en voor deze prijs ook daadwerkelijk is verkocht. De patina was kunstmatig aangebracht en nadat deze was verwijderd kwam aan het licht dat het lichaam bestond uit een gloeilamp van 160 Watt. Dat laatste is, zij het met enige moeite, nog waarneembaar op het flesje.

Een lichtend voorbeeld van een conglomeraat !

Links: Conglomeraat, aangeboden op een veilingssite en opgebouwd uit vele verschillende delen van waarschijnlijke geheel of gedeeltelijk authentieke delen Romeins glas.

Rechts: Een ogenschijnlijk authentieke Romeinse fles. De hals is oorspronkelijk maar het lichaam bestaat uit een met irisatie ommantelde gloeilamp. Met dank aan Edgar L. Owen

Links het flesje voor de behandeling en rechts na de schoonmaakbeurt. Duidelijk is hier te zien dat de hals en mond van blauwgroen glas zijn gemaakt, terwijl het lichaam is gemaakt van lichtgroen glas. Deze verschillen waren handig weggewerkt.

Afb. Restauratieatelier Restaura 2008. Rapport opgesteld door Restaura te Haelen, 22-03-2008, inv. nr. 03-04. Ter beschikking gesteld door Joop van der Groen.

Een vierde voorbeeld betreft een sprinkler flesje uit de collectie van een bevriende verzamelaar. Deze heeft dit Romeinse glaasje aangeboden aan het restauratieatelier Restaura in Haelen (L) met daarbij het verzoek dit op een verantwoorde wijze te reinigen. Het is een zogeheten druppelaar die in een mal is geblazen en daarbij is voorzien van een ruitpatroon. De buiten- en binnenzijde van de hals is overdekt met een wit-bruine aanslag die zich eveneens in verdiepte delen van het ruitpatroon bevindt. Het oppervlak is aangetast en geïriseerd. Toen een medewerker van Restaura dit flesje grotendeels van het vuil had ontdaan ontdekte hij dat het een conglomeraat was. De bevindingen van het atelier luiden als volgt:

‘Bij het verwijderen van de aanslag op de hals van de druppelaar kwam aan het licht dat het geheel is samengesteld uit twee delen van verschillende flesjes. Een ontbrekend deel tussen de aansluiting van beide delen is aangevuld met kunsthars. De overgang tussen beide delen is gecamoufleerd met een kunstmatig aangebrachte irisatielaag. Er is een klein verschil in de diktemaat van het glas van de beide delen: dit is alleen aan de binnenzijde zichtbaar. Ook de kleur van beide delen verschilt: het flesje zelf is groenig van kleur, terwijl de hals met rand meer blauwgroen is. De kunstmatig aangebrachte irisatielaag is heel geraffineerd aangebracht.’

Een laatste voorbeeld betreft een fles uit de collectie van het Landesmuseum Württemberg (D) met het inventarisnummer Arch 64/23. Ook in dit geval heeft men twee delen van authentieke, maar verschillend gekleurde Romeinse glasdelen samengevoegd tot een nieuw geheel. Het punt waar beide delen elkaar raken is vervolgens vakkundig met een halsring van zwart glas bedekt.

Een conglomeraat is doorgaans, en zeker door iemand die bekend is met het Romeinse glas, vrij eenvoudig te herkennen. In de meeste gevallen is er immers sprake van een kleurverschil in het glas van de samengestelde delen of er is sprake van een nieuwe en niet bestaande vorm. Het resultaat is hoe dan ook iets dat direct twijfels opwekt bij een kenner. Mocht u derhalve in de verleiding komen om een Romeins glaasje aan te schaffen, wees op uw hoede.

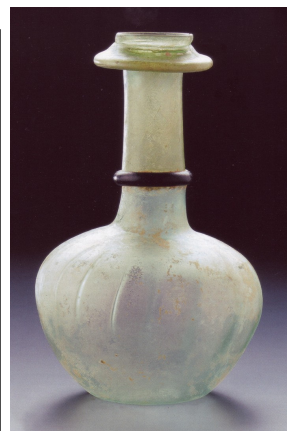
Joined without Unity.

Counterfeited Roman glass objects frequently appear in the market. Sometimes they are so cleverly made that even experts can be deceived. An interesting kind of falsification is a conglomerate, an object, partly or completely, composed of original Roman fragments. The difference in colour or the place of fusion is often camouflaged with an additional ring of glass or some false patina. In 2005, the catalogue of Gorny & Mosch, a well-known auction house, showed a conglomerate that should have been recognized as such but was nevertheless sold as a 3rd of 4th century pouring jug for € 925,- however, it is a conglomerate of a 4th century jug with a damaged bottom, placed on a reversed 4th century bowl. Recently a kind of ‘Tower of Babylon’ was offered on internet for \$ 180.000,- This too is a conglomerate composed of four or five elements, clued together.

An amusing, rather cleverly made object was auctioned in Hungary. What at first sight looked like an authentic Roman bottle proved to have only an original neck, placed on a 160 Watt lamp bulb.

A befriended collector bought a so-called Sprinkler Bottle and had it cleaned of its brownish fur. It proved that he had bought a conglomerate. The false patina served to disguise the difference in glass colour as well as the place where the two parts had been clued together.

Finally, the Landesmuseum in Württemberg (Germany) has under number Arch 64/23 a conglomerate in its collection, composed of two authentic parts. The place where the halves are fused together is cleverly disguised by a ring of black glass

Een conglomeraat uit de collectie van het Landesmuseum Württemberg (D). Inv. nr. = Arch. 64/23. H = 27.3 cm. In 1964 verkregen uit de kunsthandel. Afb. Honroth 2007, p. 144, afb. 197, catalogus nr. 262

HOOR IK DAAR GEEN PAARDENVOETJES ?

Johan Soetens

Over paardenhoeven en kalkoentjes maar vooral over Amsterdam.

Tussen 1720 en 1750 ontstond een model fles dat uitsluitend voor gebruik in de Lage Landen werd gemaakt en dat door zijn speciale vorm aangeduid wordt als 'Paardenhoef'. Ieder die er een afbeelding van ziet zal direct de reden daarvoor begrijpen. Hoewel het een typisch Hollandse fles betreft wil dat niet zeggen dat ze in Holland gemaakt werden. De behoefte aan flessen werd in die tijd nog voor geen 10% gedekt door de glasblazerijen hier te lande. Verreweg het merendeel werd aangevoerd uit Noord Duitsland, Scandinavië en vooral uit wat nu België heet: uit Brugge en uit de streek rond Charleroi. Omdat men in deze landen kenmerkend verschillende grondstoffen gebruikte kan men aan de hand van

de kleur van de fles meestal wel bepalen waar deze gemaakt is. Bij de import van flessen ging het om grote aantallen en de export naar Holland zorgde voor veel werkgelegenheid bij de glasblazerijen. Een glasblazer deed in die tijd ongeveer vijftien minuten over het maken van een fles en alleen al aan de 500.000 flessen die de glasblazerij van Colnett tussen 1745 en 1750 jaarlijks leverde hadden zo'n dertig glasblazers dus een vol jaar werk. De meeste van deze flessen waren bestemd voor de wijnexport. Echter, de 'Paardenhoef' was geen fles die voor de wijnhandel gemaakt werd. Met zijn brede stabiele basis, zonder afronding aan de bodem en betrekkelijk lange hals was hij bestemd om te dienen als uitschenkfles in taveernes en apotheken of als karaf in het huishouden. Daartoe werd de fles aan de monding vaak voorzien van een kleine uitstulping als schenkclip. McNulthy * heeft dit beschreven als een slordigheid maar de 17e eeuwse glasblazers waren allesbehalve slordig en wisten precies wat ze deden en waarom. Wiert Willemszoon Sikkens, schilder en 'glasmaker' begon in 1792 lakken te verkopen in zo'n fles. Die bevindt zich nu in het Sikkens Museum te Sassenheim en markeert aldaar het ontstaan van een internationaal concern. Het is een van de weinige antieke flesmodellen met een hals waaromheen een volle manshand past. Een secundair bewijs voor het feit dat deze fles nooit als specifieke wijnfles is gemaakt ligt in het feit dat er geen 'Paardenhoef' bekend is met het zegel van de eigenaar. De chique gewoonte om zegels te laten aanbrengen was komen overwaaien uit Engeland. Wel treft men flessen aan met

beschildering. In de 19^e eeuw werd het mode om deze schenkflessen te beschilderen met zeegezichten of historische voorstellingen.

Links: Oudst bekende Sikkensfles, 1792. Museum Sassenheim. Rechts en onder: 18^e eeuwse Paardenhoef met 19^e eeuwse beschildering. De achterzijde toont het wapen van Zuid-Holland. Bols Collectie

In het oude proeflokaal van Wijnand Fockink in Amsterdam stond ooit een flink aantal van deze paardenhoef-flessen voorzien van goudopschriften als 'Persico' of 'Liqueur Imperiale'. Aan de andere zijde, de kant van de schenkclip, waren deze flessen voorzien van ingekraste maatstrepen en een bijbehorende inhoudsaanduiding. Afhankelijk van het model ging deze tot 700 of tot 900 cc. Wijnand Fockink, opgericht in 1679 en daarmee de oudste en destijds ook de grootste likeurfabriek van Amsterdam serveerde hieruit de geachte clientele een breed assortiment likeuren. Na de overname door Bols in de jaren '50 van de vorige eeuw en de in 1990 volgende sluiting van het proeflokaal kwamen deze flessen in de Bolscollectie terecht. Sinds 1995 is het proeflokaal weer geopend dank zij het feit dat het Krasnapolsky hotel de verwaarloosde pandjes kocht en liet restaureren maar de meeste antieke flessen zijn elders beland.

Door de gewoonte om wijn in liggende flessen te bewaren raakten de 18^e eeuwse bolle flessen gaandeweg plaats voor cilindrische modellen al bleven de eersten nog lang in gebruik. Nog langer moeten de 'paardenhoef' schenkflessen gehandhaafd zijn: er was immers geen praktische reden om deze soms fraai beschilderde flessen

te vervangen, zeker niet in een proeflokaal.

Jarenlang heeft Wijnand Fockink haar likeuren verkocht in een flesmodel dat sterk doet denken aan een wat afgeronde vorm van de 'Paardenhoef'. Vanaf 1745 was de belangrijkste leverancier hiervan de Amsterdamse glashandel Wed. G. Thijssens & Zonen die op haar beurt weer de grootste klant was van de glasfabriek te Delft. Deze was in 1806 in handen gekomen van Jan Boers die in 1838 tevens de firma Thijssens overnam wegens betalingsproblemen. Een aantal flessen, volgens het aangehechte en gezegelde kaartje in 1880 gemaakt in de Delftse fabriek, heb ik een tiental jaren geleden in hun pand aan de Gelderse kade nog aangetroffen. Het zijn de oudste Wijnand Fockink likeurflessen mij bekend en waarschijnlijk is het dit soort flessen dat in 1833 door Thijssens nadrukkelijk werd besteld met naam in de bodem. De uitvinding van een drievoudige klapvorm door de Engelsman Henry Ricketts maakte dat vanaf 1821 mogelijk. Het model zou gehandhaafd blijven tot aan de overname door Bols en was voor het bedrijf zo karakteristiek dat de modelvoering ook doorgezet werd in verpakkingen van aardewerk.

Soortgelijke aardewerk verpakkingen werden overigens ook door Bols op de markt gebracht.

Van de Paardenhoef bestond naast de gebruikelijke inhoud van 78 tot ca. 90 cl. ook een kleine uitvoering van 26 cl. die van oudsher werd aangeduid als 'calcoentje'. Over het ontstaan van die naam bestaat veel misverstand. Het zou gerelateerd zijn aan de naam

van een man die door zijn dokter op rantsoen gezet was en die, om toch een fles per dag te kunnen drin dit kleine model liet ontwikkelen of het zou de naam dragen van een wijnhandelaar of fabrikant. Zelfs deel 7 van het Woordenboek der Nederlandse Taal (1926) draagt bij tot dit beeld want op pagina 1003 staat *'thans de benaming van een wijnfleschje met een inhoud van ongeveer 1/5 liter (20 cl.)' en 'is misschien naar een fabrikant of een tapper genoemd geworden'*. Gelukkig staat op pagina 999 – 1001 dat kalkoen een synoniem is voor paardenhoef. Als zodanig heeft het woord zijn weg gevonden in het Frans (calqhoun) en Engels (calkin) en niet omgekeerd zoals wel eens beweerd wordt. Merkwaardig genoeg noemt het woordenboek enkele 17e eeuwse teksten waarin het woord kalkoen voorkomt waarvan één in verband met wijn, *** terwijl het flesje waarover we het hier hebben pas een kleine honderd jaar later ontstond. Hoewel vanaf het begin der 19e eeuw vrijwel alleen nog cilindrische modellen werden gemaakt bleef dat kleine kalkoentje het volhouden. Een 20 cl. flesje van die naam met een ca. 25% kortere hals dan zijn voorganger stond eind 19^e en eerste helft 20^e eeuw bekend als wijnflesje voor de horeca en had toen dus een geschiedenis van tenminste tweehonderd jaar achter zich. Er zijn zowel mondgeblazen als half-automatisch vervaardigde

exemplaren van bekend en ze komen hoofdzakelijk in (donker) groen glas maar ook in blank en bruin glas voor. Dergelijke flesjes moeten ook in het proeflokaal van Wijnand Fockink in gebruik zijn geweest. Daar stond tot de overname door Bols een unieke collectie kalkoentjes beschilderd met portretten van Amsterdamse burgemeesters van Cornelis Pieterszoon Hooft (1547 – 1626) de vader van de beroemde dichter P.C.Hooft, tot Wim Polak (1924 – 1999) en Schelto Patijn (1936 – 2007).

18^e eeuws kalkoentje, gerestaureerd (voor- en achterzijde) met afbeelding van Cornelis Pieterszoon Hooft naar een gravure van I. Lamsvelt.

Humanist, libertijn met een brede visie. Afkomstig van een Zaans geslacht van schippers en graanhandelaren. Vanaf 1578 voerde hij een haringhandel.

In 1584 werd hij lid van de vroedschap. In 1588 burgemeester, een ambt dat hij twaalf maal vervulde.

In tegenstelling tot veel van zijn mede-burgemeesters was hij nooit betrokken bij de VOC.

Hij bleef neutraal in de strijd tussen Remonstranten en Contra-Remonstranten, een uitzondering in de door twisten verscheurde Republiek. Zijn rechtschapenheid en onkreukbaar karakter maakte op zijn tijdgenoten diepe indruk. Vondel schreef over hem; *'Een hoofd vol kreucken, een geweten zonder rimpel.'*

Dr Andries Bicker (1586-1652)

Een van de machtigste mannen van Amsterdam, handelaar en diplomaat. Gezant voor de republiek in Zweden, Polen en Brandenburg. Libertijn en republikaan en daardoor constant in conflict met de prinsen van Oranje.

1627 en 1628 burgemeester en lid van de raad. Als koopman zeer gericht tegen doorgaande oorlogshandelingen van de Republiek en groot voorstander van de vrede met Spanje in 1648. Daardoor tegenstander van prins Willem II die voor het voortzetten van de oorlog was en terugtreden eiste van hem en van zijn broer Cornelis als onderdeel van het accoord na een mislukte aanval door de prins op Amsterdam in 1650. Die werd mede verijdeld doordat een postbode het naderen van de troepen rapporteerde aan de Drost van Muiden, de zoon van Andries Bicker.

Johan Huydecoper van Maarseveen (1599-1661)

Zoon van een der oprichters van de VOC en vanaf 1632 zelf bewindhebber. Koopman en projectontwikkelaar. Van 1650-1660 betrokken bij de bouw van het stadhuis (koninklijk paleis) op de Dam. Kunstliefhebber. Was naar verluid een der eersten die in 1628 werk van Rembrandt aankocht. Zijn huis aan de Singel, gebouwd door Philips Vingbooms, werd in 1943 door een neerstortend Engels vliegtuig verwoest.

Hij was zes maal burgemeester en liet in 1650, tijdens de machtsstrijd tussen Prins Willem II en de Amsterdamse regenten en de daaropvolgende poging tot een aanval op Amsterdam de bruggen open draaien.

Koenraad van Beuningen (1622-1693)

Een der kleurrijkste en tegelijk meest tragische burgemeesters die Amsterdam gekend heeft.

Ooit secretaris van Constantijn Huygens met grote belangstelling voor esoterische wetenschappen. Zeer ontwikkeld en belezen, kenner van de klassieken, intelligent en uiterst betrouwbaar als diplomaat en als handelaar, een echte *mercator sapiens* (wijs koopman). Adviseur van prins Willem III. Van hem is de uitspraak 'De sleutel van de Sont ligt in het IJ'. Hij financierde uit eigen zak het herstel van de Deense vloot.

Gezant in Zweden en in Frankrijk waar hij Lodewijk XIV een ultimatum kwam voorleggen namens de drie verbonden landen (Zweden, Engeland en de Republiek) een affront dat de Zonnekoning die de Republiek niet als natie erkende nooit vergeven heeft.

Deze briljante man leed in zijn latere jaren waarschijnlijk aan manische depressie. In 1686, hij was toen 64 jaar, trouwde de vrijgezel met zijn buurvrouw die bekend stond om haar wellustig karakter. Hij verloor zijn vermogen door verkeerde speculatie, verbrandde zijn geld, bekladde zijn huis aan de Amstel 216 met Hebreeuwse en kabbalistische teksten, werd onder curatele gesteld en tot zijn dood toe opgesloten.

Links: Mr Cornelis Hop (1685-1762) Ambassadeur te Parijs 1718-1726. Daarna meermalen burgemeester van Amsterdam, in 1753, 1756, 1759 en 1762.

Rechts: Gerard Aarnoud Hasselaer (1698-1766)
Was in 1751 Ambachtsheer van Amstelveen. Kocht in 1727 het Huis van Loon, Keizersgracht 452, thans museum, en liet dat met handgeschilderd behang decoreren. Afgezant namens de Republiek bij het tekenen van de vrede van Aken in 1748. Burgermeester van Amsterdam in 1749 maar zo verzot op zeilen dat hij de zaken geheel over liet aan zijn collega's. De martiale snor die zijn afbeelding siert op het 18^e eeuwse kalkoentje heb ik op andere afbeeldingen van hem niet terug kunnen vinden.

Wim Polak en Schelto Patijn waren de enige burgemeesters die hun flesje kregen 'bijgezet' terwijl ze nog in het ambt waren. Voor Polak was dat wegens het driehonderd jarig bestaan van Wynand Fockink op 20 augustus 1979 en voor Patijn vanwege het 350 jarig bestaan van het proeflokaal 'De Drie Fleschjes' in de Amsterdamse Gravenstraat op 29 juni 2000. Hier was de vitrine met de circa dertig burgemeesterflesjes terecht gekomen nadat Bols zich uit het proeflokaal van Wijnand Fockink had teruggetrokken. Om het jubileum te vieren verscheen op initiatief van Joop de Koning, uitbater sinds 1986, het ludieke boekje *Innemende Mensen en Andere Klare Taal*, geschreven door Loebas Huubsz. M.C.Oosterbeek dat behalve de geschiedenis van Bols, Bootz, Wijnand Fockink en de twee proeflokalen ook afbeeldingen van de burgemeesterflesjes bevat. Helaas is daarbij alleen de voorkant te zien en niet de vaak fraaie met familiewapen beschilderde achterzijde. Die zijn ook in het Amsterdamse proeflokaal niet te zien omdat de flesjes uiteraard met de afbeelding van de burgemeesters naar voren staan. Voor het eerst in de geschiedenis worden ze hier in volle glorie afgebeeld. Tevens is getracht te

achterhalen naar welk voorbeeld de burgemeestersportretjes zijn geschilderd. Alle overnames en heen en weer gesleep van archiefstukken heeft inmiddels de kennis verloren doen gaan door wie en wanneer opdracht gegeven werd voor het beschilderen van deze kalkoentjes. In de *Amsterdamse Gids* van 1931 worden er slechts zes genoemd; 'zes oude platte flessen met afbeeldingen van de burgemeesters Hooft, Bicker, Huydekoper, van Beuningen, Hop en Hasselaer'. Inderdaad vormen deze zes flesjes qua leeftijd, model en beschildering een eenheid. Het model is typisch 18^e eeuws met een halspartij die langer is dan hoogte van de buik van de fles en zich daartoe verhoudt als 12 tot 10.

Op de vorige pagina: **Mr P.A. Baron van Boetzelaer** (1759-1826) Jurist en orangist. Werd in 1814 door Koning Willem I benoemd in de Ridderschap van Holland. Hij en zijn nageslacht mochten sindsdien de titel Baron voeren. Burgemeester van Amsterdam van 1813-1824. Daarna lid Tweede kamer der Staten Generaal.

Hierboven links: **P.C. van Boetzelaer** Hoewel een beschilderd flesje met deze naam zich in de collectie bevindt draagt dit geen jaartal en komt de naam P.C. van Boetzelaer ook niet voor op de lijst van Amsterdamse burgemeesters.

Rechts: **Jhr Mr Andries A. Deutz van Assendelft** (1764-1833) Burgemeester van Amsterdam 1821-1824. Vanaf dat laatste jaar kende de stad slechts één burgemeester. Deze werd voor meer jaren benoemd.

F. van de Poll (1780-1853) Afstammend van een regentenfamilie. Voormalige directeur der Belastingen. Was burgemeester van 1828-1836 en trof bij zijn aantreden een schromelijk verwaarloosde schutterij en politie aan: nog geen honderd slecht betaalde agenten die geen uniform kregen en in leven bleven dank zij bijbaantjes. Met zijn driftige aard, gebrek aan sociale vaardigheden en vriendjespolitiek was hij niet de man om het in 1835 uitbrekende belastingoproer aan te pakken. Dat was een gevolg van de in 1833 afgekondigde Wet op Onroerend Goed waarbij eigenaren van een pand met een huurwaarde tot tachtig gulden belastingplichtig waren op straffe van beslaglegging. De 5000 eigenaren, rijke notabelen, weigerden te betalen als ze de kosten niet op de huurders konden verhalen. Die konden de 1 tot 1 1/2 gulden huur per week al nauwelijks opbrengen. Op 3 juli 1835 brak het oproer los, ook wel soeploodsoproer genoemd omdat het volk een houten loods in brand stak die onder meer voor soepuitdeling aan de armen gebruikt werd maar nu vol lag met in beslag genomen huisraad. De bewaking van zestig schutters zat juist binnen om te schuilen tegen de regen! Uiteindelijk zette de regering cavalerie in om de rust te herstellen. hetgeen mede tot van de Poll's aftreden voerde, ongetwijfeld tot voldoening van de tegen hem intrigerende griffier Copes van Hasselt. Frederik van de Poll zou enkele jaren later als parlamentslid de eerste spade in de grond steken tot drooglegging van de Haarlemmermeer. Succesvol is hij nergens geweest. Thorbecke ontsloeg hem uiteindelijk vanwege zijn conservatisme.

Mr. W.D. Cramer

Burgemeester 1836-1842. Schoonvader van de latere burgemeester C.H.B. Boot.

Links: Mr Gerlach C.J. van Reenen (1818-1893) Burgemeester 1850-1853. Als conservatief en als steunpilaar van koning Willem III werd hij, toen deze in 1853 zijn vertrouwen opzegde in Thorbecke vanwege de kwesties rond het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, benoemd als minister van Binnenlandse Zaken. In die functie regeerde hij als een soort onderkoning tot het overlijden van de koning waarna hij voorzitter werd van de voogdijraad over prinses Wilhelmina.

Rechts: Mr H. Provó Kluit (1803-1860) Van oorsprong advocaat. Werd in 1840 benoemd als opvolger van politiedirecteur Wiselius die tot 1938 zijn vroegere baas van de Poll had weten te overleven na het belastingoproer van 1835. Hij reorganiseerde de politie in zes sectoren, ieder met een commissaris en gaf de politie uniformen. Toen middels de nieuwe gemeentewet een hoofdcommissaris werd aangesteld en de functie van directeur politie verviel nam hij ontslag om in 1853 als burgemeester en daardoor alsnog hoofd van de politie weer terug te keren. Niet gewend of bereid om in overleg met wethouders en gemeenteraad te functioneren vertrok hij na zeven maanden toen een positie als lid van de Hoge Raad beschikbaar kwam.

Als geestelijke vaders van de zes oudste burgemeesterflesjes wordt wel gedacht aan het directeurskoppel Schmidt en Bont die rond 1880 bij Wijnand Fockink de scepter zwaaiden en die een hechte band met de burgemeester hadden. Mogelijk hebben zij de zes oudste flesjes laten beschilderen als een hommage aan het stadsbestuur. De Pijlsteeg en de daarnaast gelegen Halssteeg waren gelegen in het centrum van het Amsterdamse uitgaansleven. Toen de Halssteeg werd uitgebroken tot de tegenwoordige Damstraat kregen ze het voor elkaar dat er een passage werd aangelegd met recht van overpad waardoor de gevel van het proeflokaal in het volle zicht kwam te liggen. Die passage bestaat nog steeds maar werd afgesloten toen hotel Krasnapolsky eigenaar werd van alle betreffende panden.

De volgende serie van twaalf flesjes met 19^e eeuwse burgemeesters vormt ook een soort eenheid maar hier is het model typisch 19^e en 20^e eeuws met een hals/buik-verhouding van 10 tot 10. De beschildering hiervan zou het initiatief zijn geweest van Pieter-Gijsbertie Hodenpijl, een markante figuur die na het sluiten van de distilleerderij van 1950 tot 1988 uitbater was van het proeflokaal van Wijnand Fockinck.

Links: Mr C.H.B. Boot (1855-18858). Zoon van een Hervormd predikant. Advocaat en gehuwd met de dochter van zijn voorganger, W.D.Cramer. Amateur dichter en lid van het Nederlands Letterkundig Genootschap. Zette zich als burgemeester in voor de Stichting Paleis van Volksvlucht. Werd in 1858 minister van Justitie. **Rechts: Mr J. Messchert van Vollenhoven** (1812-1881). Zoon van de bierbrouwer van Vollenhoven (Brouwerij 'De Gekroonde Valk' in 1949 overgenomen door Heineken). Van huis uit conservatief en Waals-Hervormd. Zwak bestuurder. Burgemeester van 1858-1866. Nam in dat jaar zelf ontslag vanwege de zwaarte van het ambt zonder veel indruk achter te laten. Werd lid Eerste en Tweede Kamer en voorzitter Nederlands Bijbel Genootschap

Mr C. Fock (1828-1910)

Telg uit een invloedrijke doopsgezinde familie van financiers. Hoewel zelf buitengewoon rijk leefde hij sober en hardwerkend. Achtereenvolgens burgemeester van Vreeland, Wijk bij Duurstede, Haarlem en Amsterdam (1866-1868). Overal regeerde hij met strakke hand en zat hij 's morgens als eerste achter zijn bureau. Hij had een goede neus voor het opsporen van overtollige ambtenaren die hij onmiddellijk ontsloeg hetgeen hem bijnamen opleverde als 'Canaillepak', 'Roode kanker' en 'Kleine kwast'. (waarschijnlijk was hij niet groot van stuk). In 1868 benoemd op het departement Binnenlandse Zaken waar hij zich inzette voor afschaffing van de doodstraf. Daarna Commissaris van de Koningin in Zuid-Holland. Fel tegenstander van religieuze bemoeienis in de politiek ('Anti-Rome en anti-Dordrecht') en eeuwig in gevecht met Thorbecke die hem op z'n 71ste eindelijk aan de kant wist te zetten.

Links: Jhr Mr C.J.A. den Tex (1824-1882). Afkomstig van een patriciërsgeacht. Oorspronkelijk advocaat in Amsterdam, vanaf 1866 lid van de Gemeenteraad en van 1868-1880 burgemeester, daarna tot zijn dood lid van de Eerste Kamer. Sociaal zeer actief getuige een lange lijst van nevenfuncties.

Rechts: Mr G. van Tienhoven (1841-1914) Was op zijn 28ste al hoogleraar aan de Amsterdamse universiteit. Burgemeester van 1880-1891. In dat jaar vroeg Koninging/regentes Emma, die hem bijzonder graag mocht, als formateur van een liberaal kabinet waarin hij van 1891-1894 minister van Buitenlandse zaken was. Commissaris van de koningin in Noord-Holland van 1897-1911.

Mr. S.A. Vening Meinesz (1833-1909).

Politicus en journalist. Begons zijn carrière als Hoofdredacteur van het Algemeen Handelsblad. Burgemeester van Rotterdam (1881-1891) en vervolgens van Amsterdam (1891-1901). In beide steden toonde hij een vaste hand van besturen. In Rotterdam heette hij nog gewoon Meinesz maar Sinds 1892 had hij Koninklijke goedkeuring om Vening, de naam van zijn moeder, aan zijn naam toe te voegen. Was lid van zowel de Eerste als de Tweede Kamer (dat kon toen nog) en vader van de bekende geofysicus Felix Vening Meinesz. Zowel in Rotterdam als in Amsterdam zijn straten naar hem vernoemd.

Links: Mr Dr W.F. van Leeuwen (1860-1930) Voortvarend bestuurder van Indische afkomst. Geboren in Soerabaja. Burgemeester van Amsterdam 1901-1910. Was de eerste voorzitter van de Raad van State die niet van adel was.

Rechts: Jhr Mr Dr A. Roëll (1864 -1940) Antonie Baron Roëll was achtereenvolgend burgemeester van Leeuwarden, Arnhem en Amsterdam (1910-1915). Daarna Comissaris van de koningin in Noord Holland in welke functie hij de opverstroming van de Zuiderzeekust meemaakte (1916), de drooglegging van de Wieringermeerpolder en de bouw van de Afsluitdijk.

Ir. C.W.J. Tellegen (1859-1921)

Burgemeester van Amsterdam 1915-1921. Heeft als oud-directeur Bouw en Woningtoezicht veel gedaan voor de volkshuisvesting. Hij zette zich volledig in voor uitvoering van de Woningwet van 1902 en als ontwerper van gebouwen in Arnhem wist hij hoe het moest. Zijn Amsterdamse Bouwverordening van 1905 maakte hem niet geliefd bij bouwondernemingen en architecten maar wel bij de bewoners. In Amsterdam is een straat naar hem genoemd.

Dr W. De Vlugt (1872-1945)

Lid van de Gemeenteraad in 1915 en wethouder in 1918. Van 1921-1941 burgermeester (van gereformeerde huize terwijl nog geen 5 % van de Amsterdamse bevolking tot die richting behoorde.) Toch kreeg hij de bijnaam ' Vader Willem' wat hem er niet van weerhield het Jordaanoproer van 1930 met harde hand uit elkaar te laten slaan. Als lid van de Anti Revolutionaire Partij, het politieke bolwerk van de gereformeerden, nam men het hem kwalijk dat hij in 1928 de Olympische Spelen op zondag bijwoonde. Was in het begin van de jaren '40 het boegbeeld van de ambivalentie die er bij de mannenbroeders heerste ten opzichte van de 'overheid', op dat moment de Duitse bezetter. Tijdens de februaristaking van 1941 dreigde hij zijn ambtenaren met ontslag als die aan de staking zouden meedoen maar niettemin werd het gehele college door de Duitsers ontslagen wegens 'gebrek aan medewerking'.

E.J. Voüte (1887-1950)

Afkomstig van een aristocratische Amsterdamse familie. Bracht zijn jeugd door in Nederlands Indië, was politiek actief en trok in 1938 de aandacht van de Duitsers toen hij zich op een aardrijkskundig congres keerde tegen de internationale kritiek op Duitsland. Werd door de Duitsers in 1941 benoemd tot burgemeester van Amsterdam. Onder zijn bewind werden zijn Joodse stad- en landgenoten massaal naar de vernietiging gevoerd met royale medewerking van politie, tram- en treinbestuurders. Hij was geen lid van de NSB maar wel van de Duitse SS. Werd na de oorlog veroordeeld tot 3 ½ jaar cel hetgeen volgens meningen tien keer zo lang had moeten zijn. Overleed een jaar na zijn vrijlating.

Mr A.J. d'Ailly (1902-1967) Deze zoon van een huisarts was burgemeester van 1946-1956. Daarvoor was hij onder andere kassier bij de Kasvereniging B.V. Tijdens de oorlog trad hij uiterst voorzichtig op tegen de Duitsers en weigerde Gijs van Hall, zijn latere opvolger als burgemeester, medewerking bij diens financiering van het verzet. Pas in de laatste fase van de oorlog stelde hij die houding bij. In 1944 deed hij ter financiering van de Spoorwegstaking mee aan wat wel de grootste fraude binnen de Nederlandse bankwereld is genoemd. Werd na de oorlog directeur bij de Nederlandse Bank. Als burgemeester maakte hij de inhuldiging van Juliana mee. Hij onderhield heel goede contacten met het Koningshuis, vooral met Wilhelmina en had vanwege zijn vele wereldreizen en landurige afwezigheid de bijnaam 'Vliegende burgemeester' en 'Burgemeester d'Ailleurs'.

Mr. G. van Hall (1904-1977) was een van de meest interessante burgemeester die Amsterdam ooit gehad heeft en zeker degene met het meest heldhaftige oorlogsverleden. Van 1928-1931 deed hij internationale ervaring op bij een bank in New York en van 1931-1948 was hij directeur van het Amsterdamse Trustkantoor N.V. waar ook de interessen van de aandeelhouders van de Leerdamse glasfabriek ondergebracht waren. Als commissaris van de Glasfabriek maakte hij tussen 1936 en 1938 de overlevingsstrijd mee van dat bedrijf en de uiteindelijke overname door de Verenigde Glasfabrieken te Schiedam. Tijdens de februaristaking raakte hij en zijn broer Walraven betrokken bij het verzet. Er was veel geld nodig voor de onderduikers, het verzet en de illegale pers en dat werd verkregen door leningen af te sluiten bij banken die zogenaamd terugbetaald werden middels valse documenten. 'Londen' stond daarbij garant voor de uiteindelijke terugbetaling. Bij dit gevaarlijke spel waren tien van de twaalf grote banken betrokken. De organisatie om de vele miljoenen uiteindelijk bij de onderduikers en de illegaliteit te krijgen bestond uit 1900 mensen die de van Halls slechts kenden onder hun schuilnaam. Zonder te weten wie hij was kregen de Duitsers broer Walraven uiteindelijk te pakken door verraad. Op 27 januari 1945 werd deze te Haarlem doodgeschoten. In 1944 was de Nederlandse economie op sterven na dood en met de beste wil konden banken geen verklaring bedenken waarvoor een lening nodig kon zijn. Van Hall liet daarop valse schatkistpromessen maken die door de kassier-generaal van de Nederlandse Bank in de nachtelijke uren werden omgewisseld voor echte en die op hun beurt weer werden omgeruild voor contant geld. Via vijf banken werd op deze manier 2 miljoen gulden per week richting verzet gesluisd. Zonder de beide broers, de 'financiers van het verzet' had de illegaliteit de oorlog niet overleefd. Het moet de verzetsman van Hall vreemd te moede zijn geweest burgemeester te worden van een stad waarvan het na de oorlog nooit gezuiverde politieapparaat als de belangrijkste handlangers van de Duitsers was opgetreden (vanaf 1942 ook zelfstandig werkzaam, zonder Duitse begeleiding), de Gemeente Tram maximale medewerking had verleend, de NS extra nachtreinen richting Westerbork had ingezet en de Gemeente Universiteit ieder die de loyaliteitsverklaring niet wilde tekenen had ontslagen en dan met grote letters 'VAN HALL TEN VAL' op de muren gekalkt te zien. Zo gebeurde het uiteindelijk toch. Deze onbuigzame 'laatste van de regenten' was niet opgewassen tegen de onrust rond krakersbeweging, Provo en de herrie tijdens het huwelijk van Beatrix en Claus. In plaats van met de mensen in discussie te gaan liet hij er flink op losknuppelen en dat voerde uiteindelijk tot zijn eervol ontslag in 1967.

Dr I. Samkalden (1912-1999). Voordat hij burgemeester werd was Ivo Samkalden lid van de 2^e kamer en minster van Justitie. In die functie liet hij de beruchte oorlogsmisdadiger en kampbeul Willy Lages vrij wegens diens slechte gezondheid, een voorrecht dat diens slachtoffers nooit gehad hebben. Met die gezondheid bleek het later nogal mee te vallen. In de tien jaar dat Samkalden burgemeester was (1967-1977) bleef het onrustig in de stad met de herrie rond de aanleg van de Metro.

W. Polak (1924-1999) Als kind uit een Joods gezin wist Wim Polak als onderduiker het leven te redden. Zijn familie werd uitgemoord. Hij was journalist bij Het Vrije Volk en wethouder en staatsecretaris van financiën voordat hij burgemeester werd (1977-1983). In die functie maakte hij het waarschijnlijk grootste oproer mee dat Nederland ooit gekend heeft; het kroningsoproer tijdens de inhuldiging van Beatrix.

Al met al vertegenwoordigen de dertig ‘burgemeester-flesjes’ een interessant stuk geschiedenis van Amsterdam waarin het vaak rumoerig en soms ook tragisch toe ging. Vanaf de 19^e eeuw werd het min of meer mode om in zogenaamde volkskunst schenk- en voorraadflessen te beschilderen met maritieme scenes, wapenschilden, drinktaferelen en ‘tronies’. Ik ken naast deze serie burgemeesterflesjes geen voorbeeld waarbij deze traditie tot op de huidige dag wordt voortgezet, niet in de laatste plaats dank zij het enthousiasme van Joop de Koning, de huidige uitbater van het proeflokaal ‘De drie Fleschjes’

De nieuwere flesjes zijn waarschijnlijk ooit te Leerdam aan de blaaspijp gemaakt van helder glas of half-kristal al is dat nu door de beschildering moeilijk waarneembaar. Wat op Leerdam als productieplaats duidt is dat bij alle flesjes in de bodem nog het litteken te zien van het pontielijzer waarmee de helper het werkstuk van de glasblazer overnam zodat deze de monding kon vormen. In een traditionele flessenfabriek zou dat een blaaspijp zijn geweest waarmee juist van te voren een soortgelijk flesje was gemaakt. Daardoor ontstaat een blaaspijppontiel of ook wel open pontielmerk. Bij de volgende serie, met portretten van burgemeesters uit de 20^e eeuw is duidelijk een andere schildershand aan het werk geweest, althans tot en met dat van Samkalden, burgemeester van 1967 tot 1977. De ‘portretten’ van zijn opvolgers Polak, van Thijn en Patijn zijn gemaakt door R. Schouten te Nieuw Vennep en wijken af door hun enigszins caricaturale karakter.

Inmiddels is ‘De Drie Fleschjes’ in andere handen gekomen maar de gezichten van de vroegere burgemeesters. staren er nog steeds door de vitrineruit en schijnen geïnteresseerd het drinkpatroon van de aanwezigen te volgen. Ze geven ons echter geen antwoord op de vraag wat tot de keus van afgebeelde burgemeesters heeft geleid. Er zijn er vele geweest in de 17^e en 18^e eeuw, meestal in koppels van vier jaarlijks benoemd waarbij het voorzitterschap iedere drie maanden wisselde. Met zes burgemeesters is deze groep maar magertjes vertegenwoordigd al is er over alle zes een interessant verhaal te vertellen. De 19^e eeuwse burgemeesters werden voor langere tijd benoemd en hier houdt de collectie burgemeesterflesjes redelijk gelijke tred al blijft het vreemd dat uit de 20^e eeuw wel de gedurende de oorlog collaborerende burgemeester E.J. Voûte staat afgebeeld maar niet zijn directe opvolger na de oorlog, de verzetsman Feike de Boer (1892-1976) die in de korte tijd dat hij burgemeester was zich krachtig inzette voor herstel van Schiphol en de Amsterdamse havens. Hij kreeg uit handen van Koningin Wilhelmina het motto dat sindsdien het wapen van Amsterdam siert: ‘Heldhaftig, Vastberaden, Barmhartig.’

Drs E. van Thijn. (1934- Van 1983-1994 burgemeester van Amsterdam en zeker een van de kleurrijkste. Als een kat negen levens heeft, had hij er minstens drie. In 1943 werd hij met zijn Joodse moeder op transport gesteld naar Westerbork maar door een list door zijn vader daaruit bevrijd. Hij verbleef op 18 verschillende onderduikadressen voordat hij door verraad weer in Westerbork terecht kwam. De spoorwegstaking behoeftte hem voor transport naar de gaskamers. In 1985 werden tegen de buitenmuur van zijn huis, een meter van zijn hoofdkussen, twee zware bommen geplaatst die gelukkig niet afgingen. Het was vermoedelijk een wraakactie voor de dood van een drugverslaafde kraker een gebeurtenis waaraan hij de kreten ‘van Thijn, moordenaar’ en ‘van Thijn van Zwijn’ te danken had. Later zou de D66 politicus Thom de Graaf hem ‘een rat’ noemen maar dat was na de zogenaamde ‘nacht van van Thijn’ waarin het vlaggeschip van D66, de gekozen burgermeester, door hem getorpedeerd werd.

Mr S. Patijn (1936-2007) Schelto Patijn, door de Amsterdammers liefderijk 'Ome Schel' genoemd, was burgemeester van 1994-2001. Eigenlijk had hij in 1982 burgemeester van Rotterdam willen worden maar minister Ed van Thijn gaf de voorkeur aan Bram Peper. Deze zoon van een jonkvrouwe en een kamerheer van Juliana is een opvallende niet-joodse figuur in de reeks van vier laatste burgemeesters. In 1988, als commissaris der koningin in Zuid Holland tekende hij een besluit waardoor Gedeputeerde Staten geen toestemming meer hoefde te geven voor het uitzetten van geld beneden de 200 miljoen. Dat voerde in 2001 tot een miljarden-schandaal in de zogenaamde Ceteco affaire. Hij was een van de twee burgemeesters die nog tijdens hun leven een flesje met hun afbeelding kregen uitgereikt.

En nu maar afwachten wat de toekomst zal brengen voor Job Cohen. Wordt de traditie van de burgemeesterflesjes voortgezet? Gebrek aan burgemeesters zal Amsterdam nooit hebben; wel aan geschikte flesjes want kalkoentjes worden sinds de jaren '50 van de vorige eeuw niet meer gemaakt.

* Robert H. McNulty; *Common Beverage Bottles: Their Production, Use and Forms in Seventeenth- and Eighteenth-Century Netherlands*. Journal of Glass Studies, The Corning Museum of Glass, Volume XIII and XIV, 1971

** Willy Van Den Bossche *Antique Glass Bottles, Their History and Evolution (1500 – 1850)* Antique Collectors' Club, Woodbridge 2001.

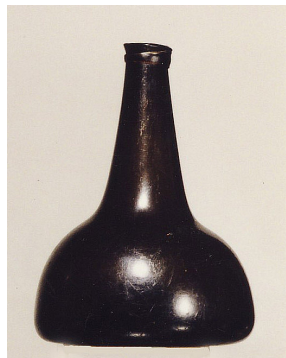
*** J.de Brune; *Bankket-werk van Goede Gedachten*, Middelburg, 1660
deel 2 pagina 284; 'De wijn, bij de Griecken het grote peerd der poëten genoemd, wiens eyghenschap het ist wel te bijten; en achteruit te slaen. Elck wacht hem van sulcke ruaden. Daarom ist goed, met poëten wel te staan en haar kalkoenen niet te smaken'.

Met dank aan: Peter Zwaal, Ton Vermeulen, Joop de Koning, Jan Galesloot .

The bottles that collectors have come to know as an 18th century 'Dutch Onions' were in most cases not made by Dutch glass blowers but outside the Netherlands in glass houses such as those in the North of Germany and in the region of Charleroi. Even the name 'Onion' is sometimes arbitrary as in the case of a bottle that was developed between 1720 and 1750 and is known as a 'Horse shoe bottle'. One glance at a picture and it is clear how appropriate is the name. With a wide base to give it stability, its pouring lip and a neck long enough to fit into a man's hand, it was an ideal bottle to be used as a decanter in pubs, pharmacies and households and that was exactly what they were meant for. During the 19th century they remained in use as such, long after the bulbous wine bottles of that era, which could not be stored in layers, were replaced by cylindrical ones. During the 19th century it became a custom to decorate storage bottles with maritime or drinking scenes or with a painting of some celebrity. For use in pubs, horse shoe bottles (Paardenhoefflessen in Dutch) were also decorated with the name of a specific drink, however there are no known horse shoe bottles with a seal. On the reverse side of the bottle one may often find measuring scratches, each indicating a 100 ml. content: probably the average serving of liqueur or genever.

Antique common utility bottles on average contain between 76 and 92 cl. Half-size antique wine bottles are quite rare but half-size horse shoe bottles have been used in larger quantities in pubs and restaurants to serve wine or spirits. For centuries this small bottle has been called 'calcoentje', a word that in old-French (calqhoun) and old-English (calkin) has become synonymous for a horse shoe. It is interesting that this small bottle under that same name has survived well into the 20th century as a single service bottle in restaurants.

In Amsterdam, two of the most picturesque taverns or 'tasting houses' are those of Wijnand Fockink, well frequented by visitors because of its close vicinity of the Krasnapolsky Hotel, and 'De Drie Fleschjes' (The Three Bottles), established in 1650, at a stone's throw from the Royal Palace. Distillery Wijnand Fockink, from 1679, was guardian of a unique series of thirty 'calcoentjes', the oldest nine bottles dating from the 18th century. Each is decorated with the image of one of the mayors of Amsterdam who served the city between 1588 and 2001 and carries on the reverse side a coat of arms. It is remarkable that not only the original bottle shape has survived through the ages but that the age-old tradition of decoration has been maintained until today. Together they represent the rich and often turbulent story of the Dutch capital. In the 1950's, as a result of changing ownership, the bottles were moved from the Wijnand Fockink premises to the 'Drie Fleschjes' where they can still be admired by visitors while sampling the traditional Dutch spirits in a unique, easy-going atmosphere. Since it is hard to make a choice between the two taverns, we recommend trying both places. You will not regret it.

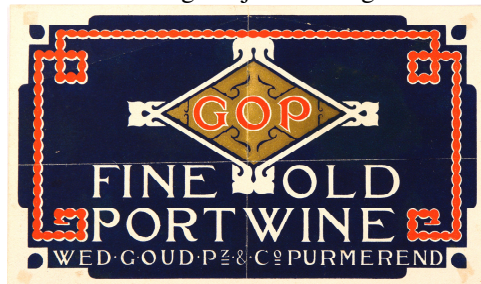
Jac. Jongert, vormgever.

Zijn werk voor Wed. G. Oud Pzn & Co, Purmerend en de Glasfabriek Leerdam

Dr Mienke Simon Thomas
senior curator decorative arts Museum Boijmans van Beuningen

De handel in wijnen, likeuren en gedistilleerd, Wed. G. Oud Pzn & Co, werd in 1877 in Purmerend opgericht als 'De Voorwaarts'. Nadat oprichter P. Oud in 1890 was overleden werd de zaak tijdelijk waargenomen door zijn broer H.C. Oud. In 1903 waren zijn zoons Kassen en Pieter oud genoeg om de directie te voeren en het bedrijf bloeide op, mede door de hoogconjunctuur in die jaren. Er werden vestigingen in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht geopend en ook twee handelsbedrijven in Nederlands-Indië. In 1928 verhuisde de firma wegens problemen over de bouw van een nieuwe fabriek van Purmerend naar Haarlem.

Jac. Jongert raakte bevriend met Kas Oud nadat zij elkaar in de tram van Purmerend naar Amsterdam hadden ontmoet. Kas was een neef van Ko (J.J.P.) Oud, een jonge architect met wie Jongert al bevriend was. Kas en Jacob bezochten in 1910 samen Parijs: Jongerts eerste bezoek aan de destijds belangrijkste kunststad van Europa en een voor hem onvergetelijke ervaring.

Kort hierna tekende Jongert enkele krantenadvertenties voor Oud's Kinawijn, iets wat toen nog vrij uitzonderlijk was. Een variatie hierop werd gebruikt als briefhoofd voor het briefpapier van de firma.

In 1914 bezochten de twee directeuren van Oud met Jongert de spraakmakende *Werkbund* tentoonstelling in Keulen waardoor opdrachten van de firma toenamen. In 1915 tekende Jongert twee logo's voor de fabriek: de letters 'G.O.P.' in een liggende ruit en in een driehoek, die beide als officiële merken in augustus van dat jaar gedeponeerd werden. Voorts hield hij zich vooral bezig met het

ontwerpen van flesetiketten. Tussen 1915 en 1925 waren dat er ruim vijftig. Jongerts eerste etiketten werden in 1917 getoond op de tentoonstelling *Kunst in de Reclame* die de VANK in het Stedelijk Museum organiseerde. Hierop worden de namen van de dranken en het logo nog betrekkelijk eenvoudig weergegeven. Ze zijn uitgevoerd in de kleuren rood, zwart, goud en soms groen, meestal binnen een witte rand: Oud's Advocaat, Old Jamaica Rum, Superior Port, Oude Genever, Old dry Madeira, Fine old Port Wine, Sherry Cordial, Limonette Siroop en Limonade Siroop. Ook etiketten bestemd voor Hollandse roomkaas en eau de cologne werden in dit vroege stadium door Jongert ontworpen. Dit waren blijkbaar producten die door Wed. G. Oud gedistribueerd werden.

Hierna werden de etiketten illustratiever

en 'artistieker'. Bekend is het etiket voor Apricot Brandy, bestemd voor de lage dikke fles die ook werd afgebeeld op een affiche, die op de Jaarbeursstand van Oud in Utrecht in 1919 werd gepresenteerd. Een serie etiketten voor vruchtenlimonadesiroopen, met gestileerde kleurige vruchten afgebeeld tegen een zwarte achtergrond, is van iets later datum. De gebruikte letters zijn schreefloos. De formaten en de vormen van de etiketten werden zorgvuldig afgestemd op de vorm van de flessen. Het vroege etiket voor limonadesiroop is hiervan een goed voorbeeld. Voor de Kinawijn waarmee de firma Oud furore maakte, ontwierp

Jongert behalve de krantenadvertenties ook minstens één wat grotere reclameplaat. Kort na 1920 ontwierp Jongert vijf verpakkingsflessen voor Wed. G. Oud met opvallend vormgegeven halzen: vier modellen van donkergroen glas en één model, voor de limonadesiroopen, in blank kleurloos glas.

Voor elk model werden diverse inhoudsmaten gepland, maar alleen van de limonadeflessen zijn vijf verschillende maten bekend en van de portfles twee. Het initiatief voor de nieuwe flessen werd door de firma Oud als een artistieke daad

Boven: Jac. Jongert; Apricot Brandy, Rotterdams Gemeentearchief.

Links van boven naar beneden:

Etiket Fine Old Port Wine en Etiket Oud's Oude Genever beide ca. 1916-1920, Collectie Familie Jongert.

Etiket Lemon Squash Oud

Purmerend, ca.1916-1920, Collectie

Purmerends Museum, Etiket GOP

Limonette Siroop, Purmerend, ca.

1916-1920, Coll. Familie Jongert

Boven: Enkele van de door Jac. Jongert voor Oud Pzn. & Co. ontworpen flessen. Rechts een fles met het etiket Bievol. Collectie Museum Boijmans van Beuningen. Onder van links naar rechts:

Fles met etiket voor Paq Port, Oud Purmerend, c 1923-1924, Coll. Museum Boijmans van Beuningen; Etiket voor Pac Red ca. 1916-1920, Coll. Familie Jongert; Vier limonadeflessen, ontwerp Jac. Jongert, ca 1923-1924. Coll. C.Marttin

gepropageerd: als de drank op was zouden de lege flessen waardevolle objecten blijven. Ze waren nog lang populair op de tekenopleidingen. Ook kon men de flessen terugvinden op stillevens uit die tijd. Een van de flessen was bestemd voor de medicinale kruidendrank Bievol, waarvoor Jongert een speciaal en wat a-typisch etiket ontwierp.

H.C. Oud was de vader van de architect J.J.P. Oud. Dit was dus een volle neef van Kas en Pieter Oud. De broers komen in 1896 in het bedrijf, maar worden in 1903 officieel vennoot van de firma. Zie: 100 jaar Oud Wijnkopers (1977), p. 4 en Generaties Oud Kunstminnende Kooplieden en Kwekers 1600-2000, Purmerend z.j., p.14.

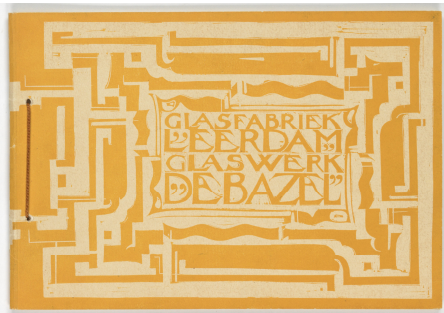

Glasfabriek Leerdam

Na Wed. G. Oud Pzn. in Purmerend was de Glasfabriek Leerdam het volgende bedrijf dat Jongert opdrachten gaf op het gebied van reclame en bedrijfsdrukwerk. Het contact tussen Leerdam en Jongert kwam in de zomer van 1917 tot stand. Het Bureau voor Aesthetische Adviezen van de VANK speelde hierbij een rol, maar directeur P.M. Cochijs had het werk van Jongert ook op de tentoonstelling *Kunst in de Reclame* in het Stedelijk Museum in Amsterdam of op de Jaarbeurs in Utrecht kunnen zien. De eerste opdracht bestond uit een advertentie voor het glaswerk van K.P.C. de Bazel dat de Leerdamse fabriek toen net een jaar in productie had.¹ In zijn memoires beschrijft Jongert hoe hij na zijn gesprek met de directeur een rondleiding door de fabriek kreeg en toen het glas van De Bazel voor het eerst zag. Hij was er diep van onder de indruk en besloot een ranke karaf van het servies A te gebruiken voor zijn eerste opdracht. Het werd een geslaagd ontwerp dat later nog enkele malen werd bewerkt en zelfs veelvuldig gereproduceerd als een voorbeeld van geslaagde moderne bedrijfsreclame. Een reeks vervolgoopdrachten was het resultaat.

Langzamerhand kreeg Jongert de verantwoordelijkheid voor de complete grafische vormgeving van de Leerdamse fabriek - van catalogi en al het advertentiemateriaal tot facturen en briefpapier. Voor de brochure met de ontwerpen van Karel de Bazel en Cornelis de Lorm

voor de exclusieve kunstnijverheidscollectie van de glasfabriek, maakte Jongert in 1918 twee bijzondere omslagen. Hun stijl doet denken aan Jongerts boekbandontwerpen uit die jaren en zijn dessin voor de trijpweverij Leo Schellens in Eindhoven.

Vermoedelijk ontwierp Jongert slechts eenmaal een siervoorwerp voor Glasfabriek Leerdam. Van een grote, meer dan dertig centimeter hoge kelk met een breed uitlopende rand op stevige voet, geblazen van deels blank en deels opaak glas zijn twee exemplaren bewaard gebleven, waarvan een in het Nationaal Glasmuseum in Leerdam.

Het werk voor Glasfabriek Leerdam droeg ongetwijfeld zeer veel bij aan Jongerts groeiende bekendheid in deze periode. Directeur Cochius timmerde met de nieuwe koers van dit bedrijf en zijn vooruitstrevende ontwerpen flink aan de weg, terwijl hij opdrachten verstrekke aan vooraanstaande

architecten en kunstenaars. Al deze contacten waren bijzonder gunstig voor het verdere verloop van Jongerts carrière.

In Leerdam nam Jongert op verzoek van Cochius de jonge talentvolle ontwerper Andries Copier onder zijn hoede. Copier was direct na de lagere school in 1914 als etser bij de fabriek komen werken. Begin jaren twintig schoolde Jongert hem eerst persoonlijk bij in de grafische vakken. In 1922-1923 kwam Copier ook enige tijd in Rotterdam aan de academie zijn lessen volgen. Daarna nam hij het reclamewerk van de Glasfabriek Leerdam geleidelijk aan van Jongert over.

Over het glaswerk van De Bazel voor Leerdam zie: T.M. Eliëns, 'Glaswerk voor gans het volk', in: Y. Brentjens, K.P.C. de Bazel (1869-1923). Ontwerpen voor het interieur, Zwolle 2006, pp. 210-222. Over de kunstnijverheidscollectie: T.G. te Duits, Glasfabriek Leerdam 1915-1934. De Kunstnijverheidscollectie van de Glasfabriek Leerdam. Museum Boijmans Van Beuningen, Zwolle 1998. F. Huygen en J. Meihuizen, 'Het Schoone wint. De idealistische ondernemer Cochius', in: Wereldverbeteraars. 100 jaar idealen in glas, Leerdam 2006, pp. 33-52.

T.M. Eliëns, A.D. Copier & Lino Tagliapietra. Inspiratie in glas, Den Haag/Gent 2000, pp. 13 en 14.

Jac Jongert (1883-1942), designer.

Jacob Jongert was one of the pioneers of graphic design in the Netherlands. As director of the Rotterdam Academy for Arts and Design he played an important role in the education of a new generation of commercial designers. This autumn, the Rotterdam Museum Boijmans van Beuningen exhibits about 300 of his designs, from book covers and advertisements to bottles and labels, the latter of special interest to our readers. (*Proeven is Koopen* – to Taste is to Buy 19 December 2009 – 18 April 2010).

Jac. Jongert: Design for a bottle, 1923. Coll. Cees Martin

In the early 1920's, Jac. Jongert designed the first industrial specialized bottles ever to be produced in the Netherlands, those for the wine and spirit company Wed. G.Oud Pzn. He developed a wide variety of labels as well. The Oud company propagated the introduction of the bottles as a contribution to Art. Indeed do they appear on still life paintings of those days, They could hold a flower and were popular objects used for drawing lessons. Today they are much sought after by bottle collectors. From 1917 onward Jongert worked for the Leerdam Glass factory. His first design, an advertisement for glassware, proved to be so successful that he was commissioned to take care of all printed matter such as catalogues and advertisements as well as the company's letter-heads. Through the contacts of the company's director, C.M. Cochius, Jongerts popularity grew rapidly. In the early 1920's, Jongert took the young Andries Copier under his care and educated him in graphic subjects. Eventually, Copier grew into the leading designer of glass in the Netherlands with a world-wide reputation. His work can be found in museums all over the world.

Johan Soetens

Labeled bottle for GOP cordial, 1916-1920
Label designed by Jac. Jongert
Bottle designer unknown. Coll. Bols Erfgoed

L' ÂME DU VIN CHANTE DANS LES BOUTEILLES WINE'S SOUL SINGS IN THE BOTTLES

Johan Soetens

IN FLESSEN ZINGT DE ZIEL VAN DE WIJN

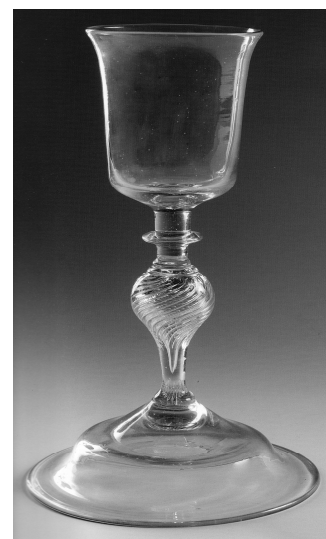
Schenkan, Romeins, 1e/2e eeuw

Kunnen we het poëtischer uitdrukken? Onder bovenstaande titel, die iedere flessenliefhebber uit het hart moet zijn gegrepen, vond van 20 juni tot 20 oktober in het Musée d'Aquitaine te Bordeaux een tentoonstelling plaats van voorwerpen die met het verpakken, transport en het drinken van wijn te maken hebben, van de oudheid tot heden. De 400 voorwerpen kwamen uit 40 verschillende collecties en verzamelingen en besloegen zo'n 700 m2 tentoonstellingsruimte. Amphoren en flessen, maigelbekers en moderne glazen, schilderijen, sculpturen, antiek of modern: je kunt het zo gek niet bedenken of het was er te zien. Het was de eerste tentoonstelling van zijn soort in de geschiedenis en het Franse Ministerie van Cultuur verklaarde het dan ook tot 'Tentoonstelling van Nationaal Belang'. Het motto van de expositie was gebaseerd op dichtregels van Charles Baudelaire, uit diens 'Fleurs du Mal' (1857).

Un soir, l'âme du vin chantait dans les bouteilles; 'Sous ma prison de verre et mes cires vermeilles, Un chant plein de lumière et de fraternité'.

Voor de lezer vrij vertaald en herdicht: *En in de fles die avond zong de ziel der wijn. Hoor, in mijn cel van glas en vermillioene was, zing ik van licht en broederlijke plicht.* Het zou een Vrijmetselaarslied kunnen zijn geweest en waarschijnlijk was het dat ook.

In de twintig hoofdstukken van even zoveel auteurs die in het begeleidende twee-talige boek te vinden zijn (te bestellen via Amazon, ISBN 978-2-7572-0282-1, ca. € 35,-) komen die vrijmetselaars met hun typische glaswerk trouwens aan bod evenals het gebruik van glas in Joodse en Katholieke traditie.

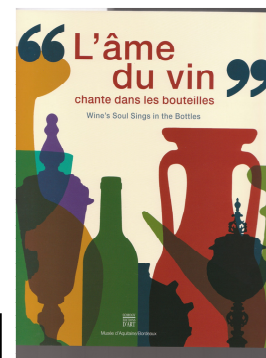

Van Links naar Rechts: Franse schenkfles, in dubbelpost geblazen, eind 16^e eeuw. Schenkfles met emaildecor, gedateerd 1739. Opgedragen aan Monsieur Pierre Loquin, maître Vitrier a Dijon. Glas met emaildecor, gedateerd 1739. Verrerie de Flühli (Zwitserland). Zeldzame glazen miskelk, Normandisch, eind 18^e eeuw. Hoewel de Kerk sinds de 9^e eeuw het gebruik van goud voorschrijft en pas sinds 1917 zilver of verguldsel is toegestaan, komen ook glazen miskelken voor.

De tentoonstelling kwam tot stand met steun van de Franse glasfabriek St. Gobain, die daarmee haar Koninklijke afkomst eer aan doet alsmede de Oostenrijkse producent van wijnglazen Riedel. Alsof in Frankrijk niet de grootste fabriek van drinkglazen te wereld staat! Wat afstandelijkheid en zuinigheid van de glasfabrieken bij dit soort gebeurtenissen betreft kunnen we er in ons land overigens ook wat van. De ziel van de wijn laat zich daardoor echter niet weerhouden te zingen. In een fles natuurlijk. Die heft ook zelf een lied aan als we de Nederlandse dichter mogen geloven:

*Schoon is het lied van de leeuwerik - Heerlijk als de nagtegaal slaat
Maar nog mooier is het lied van de fles - Op 't moment dat de kurk er af gaat.*

DOE MET ONS MEE – WERF EEN LID OF ABONNEE

Die Leipziger Gose Vom Ur-Bier zum Kultgetränk

Sebastian Brösel

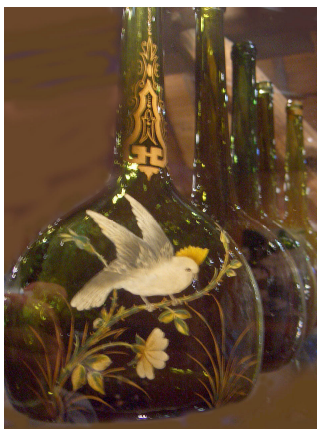

Postkarte mit Goseflaschen, Stangenglas und Regenschirm (kleines Schnapsglas) für den Kümmel Reclamekaart met Goseflessen, een stangenglas en een paraplu (= een klein borrelglasje) voor kümmel.

Man kann sich kaum vorstellen, dass dieses eher unbekannte Bier eines der ältesten Biere der Welt ist. Bereits im Mittelalter erwähnte Kaiser Otto III. (983-1002) lobenswert die Gose, die er bei seiner Tante Mathilde, in Quedlinburg, getrunken hatte. Der Ursprung dieses obergärigen Bieres liegt im Harz. Zum Brauen wurde das Wasser des Flusses „Gose“ verwendet, der durch Goslar fließt. Der Zusatz von Koriander und Kochsalz sowie ein hoher Milchsäureanteil geben diesem Bier einen unvergesslichen Geschmack, auch wenn die Gose somit nicht dem deutschen Reinheitsgebot entspricht. Es dauerte nicht lange, da freute sich diese Spezialität auch über die Grenzen des Harzes hinaus immer größter Beliebtheit. Die Stadt Hamburg konsumierte im 14. Jahrhundert in großer Menge den Exportschlager aus Goslar. Mit ihrem einzigartigen Geschmack und der Rezeptur wurden schon damals die Sinne der Leute angesprochen. Die Brauereien wuchsen wie Pilze aus dem Boden und somit war bis zum Ende des 16. Jahrhunderts die gesamte Harzregion vom „Goseboom“ gepackt. Der 30-jährige Krieg (1618-1648) verlagerte den Goseschwerpunkt Richtung Anhalt. Die anhaltinischen Fürstenhäuser erkannten, dass die Gose ein lukratives Geschäft war. Es war Fürst Leopold I. von Anhalt-Dessau der auf einer Reise nicht auf seine Gose verzichten wollte und diese 1738 nach Leipzig brachte. Die Leipziger, ein weltoffenes Volk, fanden Gefallen an diesem ausländischen Bier und somit eröffnete bereits

1740 die erste Gosenschenke in Eutritzsch bei Leipzig, in der auch Goethe regelmäßig einkehrte. Der florierende Handel durch die Leipziger Messe und die stets vielen Besucher trugen dazu bei, dass bald viele kleinere Goseschenken in und um Leipzig eröffneten. Im Jahre 1824 eröffnete die erste Gosenbrauerei in Döllnitz bei Leipzig ihre Pforten. Hier wurde die berühmte, heute wieder zu findende, Döllnitzer Rittergutgose gebraut. Durch die Brauereieröffnung musste die Gose nicht mehr aus Anhalt importiert werden. Somit fielen Zölle und andere Gebühren weg und auch die ärmere Bevölkerung fand Zugang zu diesem Getränk. Wir schreiben das Jahr 1844 als die langhalsige, grüne Goseflasche erstmals erwähnt wird. Mit ihren bocksbeutelartigen Korpus und extrem langen und filigranen Hals ist sie einer der interessantesten Flaschenformen der neueren Zeit. Somit hatten die Flaschen und die Gose auch optisch einen hohen Wiedererkennungswert. Aber der Hals war durchaus wohl bedacht. Da die Gose einen hohen Milchsäure und Hefeanteil hat braucht sie ständig Luft zum Atmen. Die Flasche selbst war nie verkorkt. In dem langen Hals bildete sich ein natürlicher Hefeverschluss, der durch Schlagen gegen die Tischkante beseitigt werden musste. Schaut man auf die abgebildeten Fotografien, so sieht man Goseflaschen in unterschiedlicher Größe. Die Gose selbst gab es immer in 0,8 Liter Flaschen, passend genau für ein großes Stangenglas. In den kleineren Flaschen war der Gosekümmel oder auch Leipziger Allasch genannt. Dieser wurde zur oder in der Gose getrunken und hatte zugleich eine beruhigende Wirkung auf das Magen-Darm System, da bei vielen Menschen die Gose in die Hose ging. Die kleinen Goseflaschen sind sogenannte Souvenirflaschen mit berühmten Leipziger Ansichten. In diesen war ebenfalls der Allasch abgefüllt.

Um 1900 ist die Gose das beliebteste Bier der Messestadt. Sie wird in zahlreichen Gedichten, Liedern und Versen geehrt. Es ist modern in Leipzig Gose zu trinken und zahlreiche Goseschenken, Gosestuben und Etablissements laden in und um Leipzig dazu ein. Zu dieser Zeit ist die Gose im Harz bereits in Vergessenheit geraten und konnte auch 1935 in Goslar nicht wiederbelebt werden. 1945 wurde das Rittergut in Döllnitz enteignet und somit stand die Leipziger Goseproduktion vor dem Aus. Bis in die 60ziger Jahre wurde Gose noch von der Brauerei Wurzler in Leipzig weiter gebraut, doch die Produktion wurde aus Kosten – Nutzen Gründen und hygienischen Problemen eingestellt. Leipzig verfiel in den Goseschlaf bis 1986 die berühmte Gosenschenke „Ohne-Bedenken“ ihr Pforten wieder öffnete. Gose kam nun wieder aus kleineren

Brauereien aus Dahlen oder Bayern. 1999 wird die Traditionsfirma W. Goedecke & Co., einst die Rittergutsbrauerei, neu gegründet. In den letzten Jahren gründeten es immer mehr Interessengemeinschaften, die sich mit dem Thema Gose beschäftigen. Inzwischen gibt es sogar mehr als 35 Lokalitäten, die die Gose wieder ausschenken. Heute ist es schwer ein altes Bier wieder auf dem modernen Biermarkt zu präsentieren. Doch das Traditionsbewusstsein der Leipziger und das Engagement vieler Menschen sorgen dafür, dass diese Harzer Spezialität nicht in Vergessenheit gerät.

In diesem Sinne: Goseanna! (Prosit)

Bemalte Goseflaschen. Ganz Oben: Sammlung Bols. Rechts: Westfälisches Industrie-museum Glashütte Gernheim Links: Goseflasche mit wildem Wein in Tempera-Farbe bemalt.

(Aus: Karl Schneider: Bocksbeutel Platt-, Feld- und Pilgerflaschen)

Van oer-bier naar kultdrank – Gose uit Leipzig

Met veel plezier heb ik onderstaand artikel van ons jongste lid, Sebastian Brösel uit Leipzig, gelezen en vervolgens vertaald.

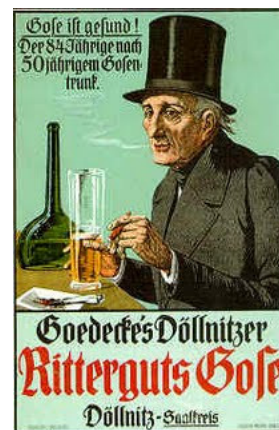
Ik hoop dat zijn goede voorbeeld ook anderen over de streep zal trekken.

Sebastian: een pracht GOSER!

Peter Vermeulen

Men kan zich nauwelijks voorstellen, dat dit – vrij onbekende - bier tot de oudste soorten op de wereld behoort. Reeds in de vroege middeleeuwen sprak Keizer Otto III (983-1002) vol lof over het Gose bier, dat hij bij zijn tante Mathilde in Quedlinburg gedronken had. De oorsprong van dit hoog gistende bier ligt in de Harz. Bij het brouwen wordt het water gebruikt van het riviertje de „Gose“, dat door Goslar stroomt. De toevoeging van koriander en van keukenzout alsmede een hoger melkzuur aandeel geven dit bier een onvergetelijke smaak, hoewel het Gosebier niet in overeenstemming is met het Duitse „Reinheitsgebot“. Het duurde niet lang, voordat - ook

buiten de grenzen van het Harz gebied - het bier zich mocht verheugen in een steeds groeiende belangstelling. Reeds in de 14e eeuw werden in de stad Hamburg grote hoeveelheden van het exportsucces uit Goslar gedronken.

De zo kenmerkende smaak sprak ook toen reeds de mensen aan. De brouwerijen vlogen dan ook als paddenstoelen de grond uit. Zodat tot het einde van de 16e eeuw het hele Harz gebied ermee vol stond.

Door de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) verplaatste zich het zwaartepunt van de Gose brouwerijen in de richting Anhalt.

De vorstenhuizen in Anhalt zagen direct in, dat het een lucratieve zaak betrof.

Vorst Leopold I von Anhalt-Dessau wilde op een reis in 1738 naar Leipzig niet van zijn Gose bier afzien.

De inwoners van Leipzig stonden altijd al open voor het gebeuren in de wereld rondom hen en ze lieten zich het buitenlandse bier dan ook goed smaken met als gevolg, dat er reeds in 1740 het eerste Gosebier geschonken werd in het plaatsje Eutritzsch bij Leipzig. Ook Goethe vertoefde hier regelmatig.

De florierende handel vanwege de Leipziger Messe en het immer grote aantal bezoekers droeg eraan bij, dat al spoedig vele uitspanningen, waar Gosebier werd geschonken in en om Leipzig geopend werden.

In 1824 opende de eerste Gosebrouwerij in Döllnitz bij Leipzig haar poorten. Alhier werd de beroemde, tot op heden nog te verkrijgen, „Döllnitzer Rittergutgose“ gebrouwen. Hierdoor behoefde het bier niet meer uit Anhalt geïmporteerd te worden. Daarmee vervielen tolrechten, andere belastingen en transportkosten en werd de drank ook toegankelijk voor minder welvarende mensen.

In 1844 wordt de kenmerkende groene Gosefles voor het eerst genoemd. Door het bocksbeutelvormige lichaam en de extreem lange en fijne hals behoort zij tot de meest interessante flesvormen uit de nieuwere tijd. Hierdoor hadden zij ook optisch gezien natuurlijk een grote herkenningswaarde. De hals was echter ook functioneel: daar het Gosebier relatief hoge concentraties melkzuur en gist bevat, heeft het steeds lucht nodig om te kunnen ademen.

De fles had nooit een kurk! In de lange hals vormde zich een natuurlijk propje droesem, dat de hals afsloot. Bij het uitschenken vloog het door een paar tikken tegen de tafelrand eruit.

Bekijken we de oude foto's, dan zien we Goseflessen in verschillende groottes. Het eigenlijke Gosebier zat altijd in flessen van 0,8 liter, precies de maat van een groot staafvormig bierglas, het z.g. „Stangenglas“. In de kleinere flessen bevond zich „Gosekümmel“ ook wel „Leipziger Allasch“ genaamd. Deze dranken werden in of naast het Gosebier gedronken. Zij hadden een rustgevendende werking op de maag en de darmen want bij veel mensen veroorzaakte het Gosebier buikloop. De kleinste Goseflessen zijn zogenaamde souvenirflessen met daarop afbeeldingen van beroemde Leipziger stadsgezichten. Zij werden eveneens met allasch afgevuld.

Rondom 1900 was het Gosebier het meest geliefde bier in de stad en het werd in talrijke gedichten, liederen en verzen geëerd. Het was toen modern in Leipzig Gosebier te drinken en de talrijke uitspanningen, kroegen en etablissementen nodigden hiertoe uit.

Inmiddels was het Gosebier in de Harz in de vergetelheid geraakt. Een poging in 1935 tot een wederopstanding mislukte dan ook. In 1945 werd het ridderlandgoed in Döllnitz onteigend en daarmee stond de Goseproductie in Leipzig voor het einde. Tot in de jaren zestig werd het Gosebier nog door de **Wurzler** brouwerij in Leipzig geproduceerd, maar toen op de grond van de kostenopbrengst verhouding alsmede de bijkomende hygiënische problemen beëindigd. Leipzig verviel in een 'Goseslaap' tot in 1986 de beroemde Goseuitspanning „Ohne-Bedenken“ haar poorten weer opende. Het bier kwam nu echter uit kleinere brouwerijen in Dahlen of Beieren. In 1999 werd de traditionele firma „W. Goedecke & Co“, de vroegere Rittergutsbrauerei, opnieuw opgericht. In de laatste jaren werden steeds meer bedrijven en organisaties opgericht met belangstelling voor het Gosebier. Inmiddels zijn er reeds meer dan 35 drinklokalen, waar weer Gosebier geschonken wordt. Het is momenteel moeilijk een oude biersoort weer op de moderne markt te brengen. Maar het traditiegevoel van de bevolking in Leipzig en de inzet van vele mensen aldaar zal er ongetwijfeld zorg voor dragen, dat deze specialiteit niet in de vergetelheid zal raken.

Vandaar dat ik U toeroep: **Goseanna! (Prosit)**

Oben: Tagesverbrauch an Gose in der alten Gosenschenke in Eutritzsch.

Dagverbruik aan Gosebier in de oude Goseuitspanning in Eutritzsch.

Unten: Die frische Gosen-Maische wird in die Flasche gefüllt.

De verse Gozse wordt gebotteld.

Literatuur: Karl Schneider: Bocksbeutel. Platt-, Feld- und Pilgerflaschen. Ihre Geschichte und Verbreitung, 1999.

Soms ligt het onverwachte om de hoek, deze keer vond ik het verder weg. Bij het DGG glascongres in München reden we naar Landshut, om in kasteel Trausnitz de heringerichte 16^e eeuwse ‘Kunst- und Wunderkammer’ te bezoeken (1). Vlak ervóór stopte de bus bij het huis van Karl en Marlene Reidel-Hartl. Hij is enkele jaren terug overleden; zij is 86 en maakt en illustreert nog steeds kinderboeken. In 1950 zijn zij begonnen te verzamelen en ze zijn daar hun hele leven mee door gegaan.

Frau Reidel zelf leidde ons gezelschap rond door haar huis, waar overal glas staat, hangt of ligt, van de zolder tot de kelders: 16^e en 17^e Roemers, Berkenmeiers en Spechters, 17^e - 19^e flessen en gebruiksglas en 19^e tot vroeg 20^e eeuwse glas uit de Historismus periode, Jugendstil en Art Deco. Niet verwonderlijk voor een verzameling in Beieren komt het meeste glas uit Zuid-Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Bohemen en Noord-Italië. Glas uit dat gebied kent veel eigen vormen en ook de verfraaiing verschilt van het Midden- en Noord-Duitse glas, dat wij beter kennen.

Het huis toont alle plus- en minpunten van een grote particuliere collectie. Een deel van het glas staat mooi uitgelicht in vitrines. Maar uit ruimtegebrek staat het overige glas in overvolle kasten of hoog op planken weggeborgen. Dat ruimteprobleem zal vele verzamelaars niet onbekend zijn. In 1996 zijn zo’n 1000 stukken geschonken aan het Bayerisches Nationalmuseum maar de collectie thuis omvat nog 3000 voorwerpen.

Wat de verzamelaar-op-leeftijd ook zal herkennen is de verzuchting van Frau Reidel wat er later met haar collectie moet gebeuren. Musea zijn kritischer geworden over wat ze als schenking willen ontvangen. En dan meestal onder de voorwaarde van een geldbedrag voor de kosten van het beheer. En als de kinderen hun deel willen ontvangen, kunnen zij vaak zo’n grote hoeveelheid niet bergen. Dan blijft er weinig anders over dan verkopen of laten veilen.

Ik zal niet proberen de hele collectie te beschrijven, maar doe aan de hand van de foto’s een greep.

Op een tafel staat een mand met gekleurde en kleurloze glazen bollen. De eerste zijn Heilig-Grab-Kugel (2) die in kerken bij een heiligenbeeld hangen en kaarslicht weerkaatsen en de tweede zijn Schusterkugel (3) die, met water gevuld, als een lens het buitenlicht naar binnen brachten om bij te werken. Voor de datering houd ik het op Zuid-Duitsland, late 18^e en 19^e eeuw. Maar ik weet dat ze ook in de 20^e eeuw nog gemaakt zijn.

Een vitrine vol gekleurde flessen. De bovenste twee rijen hebben een aan weerszijden afgeplat lichaam, dat in het midden puntig is ingedrukt: Navelflessen uit het Alpen gebied (4). De overigen hebben een verticale wand. Allen zijn in de ‘dubbel-post methode’ vervaardigd en optisch rechtsdraaiend geribd geblazen. En allen hebben een tinnen schroefsluiting met originele dop, wat al bijzonder is, want die gaat het eerst verloren. De vormen verschillen van ovaal, rechthoekig tot zeskantig. Deze flessen zijn in Duitsland zeer gewild, brengen hoge bedragen op en worden dus ook vaak nagemaakt. Dieter Schaich geeft voorbeelden daarvan in zijn boek. Een echte van een valse fles te onderscheiden is een zaak voor kenners. Hoe mooi ik ze ook vind, ik houd me dus op afstand daarvan of koop alleen bij een mij bekende handelaar.

Typisch katholiek Zuid-Duits lijken me deze flessen met religieuze voorstellingen, een variant op de bekende schepen-in-de-fles. Ik kan me goed voorstellen dat ze als een huisaltaar hebben gediend voor wie niet veel te makken had, echte volkskunst dus. Afgaande op de vorm van de flessen zijn ze te dateren van de 18e tot de 20e eeuw. Anderen bevestigen dat aan de hand van de

voorstellingen: de oudste bestaan vooral uit hout, later is men meer papier-maché gaan gebruiken. Ik begrijp dat ze nog steeds worden gemaakt. Je moet er van houden, maar bijzonder zijn ze wel.

Een vitrine vol flessen: boven de bekende platte Spawaterflessen, 18e eeuw. Daar onder een rij typisch Zuid-Duitse flessen, 18e-19e eeuw. Dan drie zeer grote voorraadflessen, ook in het zuiden van Duitsland gemaakt. Zoals bij alle gebruiksflessen is een exacte datering lastig: 18^e tot 20^e eeuw. Verder een rij 'Nederlandse' flessen, Paardehoef, Zaadfles en Kattekoppen, die voor het merendeel zeker niet in ons land, maar in (Noord) Duitsland gemaakt zijn. Rechts: een vitrine vol Apothekersflessen, 18^e en vroeg 19^e eeuw met email-geschilderde etiketten. Pas eind 19e eeuw kwamen papieren etiketten in gebruik. De flessen zijn deels nog gevuld met de originele inhoud. Tenslotte een vitrine met glas om de eettafel mee op te vrolijken (5). Twee (drink)flessen in de vorm van honden (Duits: Schnappshund) en een dubbelfles voor olie en azijn (Frans: Guédouphle). Een drinklaars

voor wijn of Schnapps, de grotere uitvoering is als Bierstiefel bekend, een wijnkannetje, een Italiaanse Cavaolio voor het decanteren van wijn (6) en twee drinkkannetjes.

In een volgend nummer meer over het in Zuid-Duitsland en/of het Alpenländische gebied gemaakte glas, waarbij ook de rest van deze bijzondere verzameling niet zal ontbreken.

Lijst van voetnoten:

1. Landshut was tot 1503 de hofstad van Niederbayern. Trausnitz is nu een annex van het Bayerisches Nationalmuseum.
2. Schaich: Bayerischer Wald, 18 Jh. Een voorloper van de spiegellende 'disco-bal' ?
3. Ook Schusterlampe of Näherinnenlampe naar het beroep van de gebruiker. Museum Villingen-Schwenningen: Schwarzwald, um 1800. Poser: Alte Trinkgläser, Flaschen und Gefässe: Süddeutschland, 18 Jh.
4. Schaich: 18 Jh, 'der geläufigste (meest bekende) Typ der 'Alpenländische' Flaschen. Van den Bossche: pp. 284, 285
5. 'Scherzgefäße' (Fopglazen): glazen of flessen in diverse vormen en/of bewerkingen waarmee een drinkend gezelschap zich vermaakte.
6. Van den Bossche: Italië, 19^e eeuw, Sculmador of Cavaolio, pp. 234, 235

MEDEDELINGEN EN CLUBNIEUWS

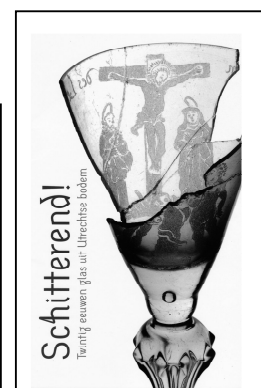
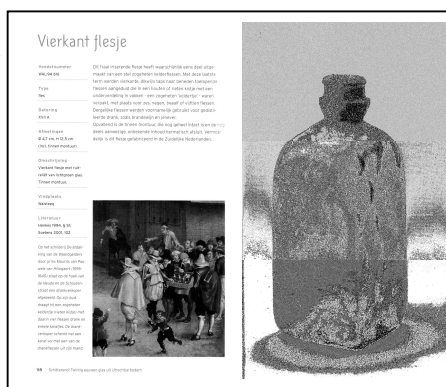
In de serie *Utrechtse materiaalcatalogi* uitgegeven door de Gemeente Utrecht verscheen

Schitterend!

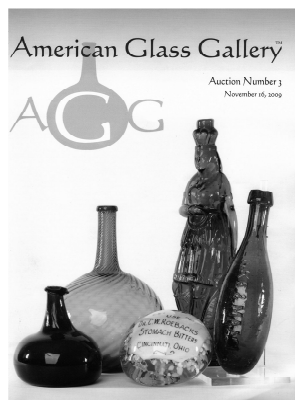
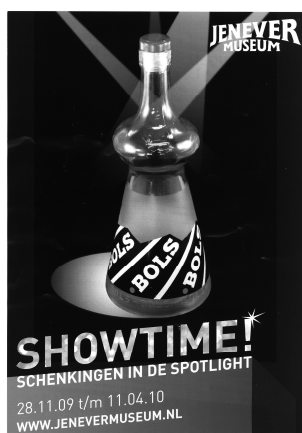
ISBN 978-90-5345-387-2

Twintig eeuwen glas uit Utrechtse bodem.

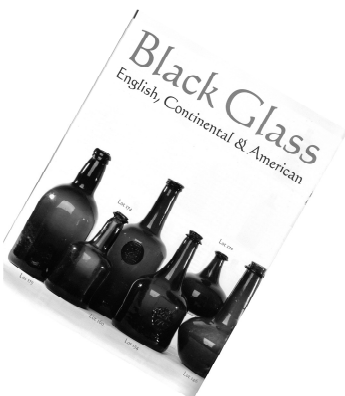
Het fraai vormgegeven boek bevat een selectie uit de vele glasvondsten die in Utrecht zijn gedaan. De objecten zijn, van glasfragmenten uit de ijzertijd tot vroeg 20 eeuwse kogelflesjes en Maggiflessen, chronologisch gerangschikt en voorzien van duidelijke beschrijving en literatuurverwijzing, alles voorafgegaan door een goed gefundeerde, vlot geschreven geschiedenis van de glasproductie. Het geheel is zeer instructief. Aanbevolen. € 19,95.

SHOWTIME in het Jenevermuseum

Van 28 november 2009 tot 11 april 2010 toont het Schiedamse Jenevermuseum aanwinsten die de afgelopen jaren aan de collectie zijn toegevoegd, variërend van door particulieren geschonken objecten tot verzamelingen gereedschap, kruiken en flessen zoals die onlangs uit de voormalige Bolscollectie verworven zijn. Deze bevatte onder andere de 'May West' muziekfles die op de affiche te zien is. Leden van De Oude Flesch hebben zoals altijd in dit museum een streepje voor en kunnen gebruik maken van een speciaal arrangement bij vertoon van bijgaande bon.

John Pastor,
vice president van onze Amerikaanse 'zustervereniging' Federation of Historical Bottle Collectors is tevens eigenaar van de American Glass Gallery waar enkele malen per jaar interessante veilingen plaats vinden. Naast Amerikaans glas is er ook veel op het gebied van 'Black Glass' in de aanbieding voor prijzen die relatief gunstig liggen, aangezien de belangstelling van Amerikaanse verzamelaars toch primair ligt bij glas van eigen bodem. De catalogi zijn op zijn website te bewonderen. www.americanglassgallery.com.

Zondag 21 februari 2010 vindt in Hessisch Oldendorf weer het **Internationales Glassammlertreffen** plaats: met de glasdagen in Plön het belangrijkste trefpunt voor flessenverzamelaars bij onze Oosterburen. Van 9.00 tot 13.00 is iedereen welkom in het KulTourismus Forum am Rathaus, Marktplatz 13 en de toegang is vrij. Wie weet, treffen wij daar elkaar.

Mutaties 4e kwartaal 2009

Nieuwe leden:

De heer G.B. Engels, Churchill-laan 5, 2625 GS Delft. Tel.nr. 015-2565957 of 06-22 90 41 71
De heer P. Geurs, Hartmansstraat 73, 3135 PK Vlaardingén. Tel.nr. 06 50 27 23 08
De heer H. Prins, Koggeschip 45, 2123 BK Schiedam
De heer A. Padt, Hannie Schaftstraat 81, 1827 LN Alkmaar. Tel.nr. 072-5620027
Mevr. H.T. de Boer-de Zwart, van Oldenbarneveltlaan 27, 3332 JE Zwijndrecht. Tel.nr. 078-6123488
De heer M.F. Reuder, Burg. de Villeneuvevingel 33, 3055 AM Rotterdam. Tel.nr. 010-4182269

Opgezegd:

Dhr. R.F. Berends (lid nr. 413) - Dhr. F.C. Bubberman (lid nr. 124) - Dhr. R. Coster (lid nr. 430)
Dhr. C.W. Eeken (lid nr. 402) - Dhr. W.C.M. Snieders (lid nr. 275) - Dhr. H.J. van Zandwijk (lid nr. 297)

Nieuwe en gewijzigde e-mailadressen:

Rolf Baron:	rolfbaron@gmail.com
Geert Engels:	geertengels@planet.nl
Pieter Geurs:	p.geurs@hetnet.nl
Henk Groen:	he.groen@wxs.nl
Pierre van den Hoogen:	pjvandenhoogen@zonnet.nl
Antoon Padt:	a.padt@12MOVE.nl
Mevrouw Rozema:	a.8006@hccnet.nl
Westfälisches Museum Gernheim:	Michael.Funk@lwl.org
Thijs Reuder	reuder@worldonline.nl

S.v.p. eventuele onjuistheden in deze opgave melden aan het secretariaat.

Evenementen om in Uw agenda te noteren:

Zondag 10 januari: Nieuwjaarsbijeenkomst: Cultureel Centrum Oog in Al, Utrecht
16 en 17 januari: Deelname aan de markt in de Veemarkthallen in Utrecht
Zondag 28 Maart: Algemene Ledenvergadering bij Van Toor in Vlaardingén
Zondag 3 oktober: Jaarlijkse veiling

KORTINGSBON

Arrangement voor 2 personen

2x entree Jenevermuseum
2x een proeverijtje
1x portie bitterballen

**Normaal € 17,55 p.p.
Nu voor DOF leden
€ 20,-
Voor twee personen.**

Internationales Glassammlertreffen

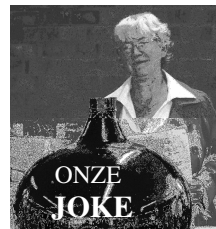
antikes Gebrauchsglas

Sonntag, **21. Februar 2010**

09:00–13:00 Uhr in Hessisch Oldendorf
KulTourismus Forum am Rathaus
Marktplatz 13

Gäste sind herzlich willkommen!
Eintritt: frei

Auswahl:
• Alfred Schuster, Tel. +49(0)5152 4195,
E-Mail: alfred.schuster@hessisch-oldendorf.de
• Bernd Schuster, Tel. +49(0)51 297187,
E-Mail: bernd.schuster@hessisch-oldendorf.de
• Ulfriedrich Schuster, Tel. +49(0)5152 78164

Na tien jaar van intense betrokkenheid bij De Oude Flesch gaat onze secretaresse Joke Andringa vanaf maart 2010 meer tijd besteden aan twee andere liefdes van haar; het huis in Frankrijk en haar partner Gerrit. Hoewel ze nog een reeks van jaren secretaresse wil blijven zal ze vanaf die datum niet altijd meer bereikbaar zijn.

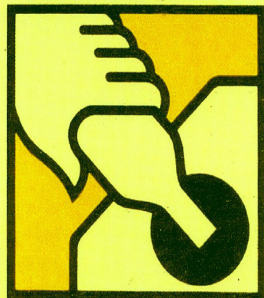
Dat wordt even wennen voor onze leden die aan haar een dagelijks beschikbare, bevlogen vraagbaak en klankbord hadden. Bij haar afwezigheid zal 2^e secretaris Jan Ledegang als vervanger optreden. Wilt U daarom met ingang van 2010 alle berichten aan het secretariaat tevens aan hem sturen?
ledegang.jj@chello.nl Tel.nr. 055-3669576

**Uitvoeringsorgaan voor de glassector van het
Besluit Beheer verpakkingen en papier en karton**

**Postbus 38
4286 ZG Almkerk
Tel. 0183 40 60 30
Info@duurzaamglas.nl
Duurzaamglas.nl**

GLASBAK

GLAS IS EINDELOOS

**Mijn verzameling gebruiksglas
uit de 17e, 18e en 19e eeuw
is nog lang niet compleet...
Voor aantrekkelijke kansen en
uitbreidingen ben ik altijd in de
markt. Harry Wagter
0653-300837wagter@iae.nl**

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

WWW.JENERVEMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

KENNISMAKEN MET JENEVERS

Wynand Fockink

CATALONIË GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN - POTTEN - SLUITINGEN - (+ TEFLON INLAGEN)

Gespecialiseerd in glasverpakkingen voor milieuonderzoeken

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Stedekestraat 48

5041 DN Tilburg

Telefoon 013 - 425440

Telefax 013 - 334682

BOLS CORENWYN

NU OOK 6 & 10 JAAR GELAGERD.

BOLS Corenwyn is een superieur authentiek Hollands product. Door jarenlange rijping op Limousin eikenhouten vaten krijgt BOLS Corenwyn zijn goudgele kleur en lichtzoete, fluwelen smaak.

Meer informatie kunt u vinden op www.bolscorenwyn.nl

Geniet, maar drink met mate.

EEN DEEL VAN ONS GEHEIM BEWAREN WE IN DEZE KETEL.

Een deel van het geheim van KETEL 1 bewaren we in deze ketel. De ambachtelijk gestookte graanjenever die zijn naam te danken heeft aan de oudste nog in werking zijnde distilleerketel van Schiedam en die zijn zachtheid dankt aan louter graan, een keur aan kruiden en gelagerde granen-eau-de-vie. Maar het grootste geheim van KETEL 1 bewaren we veilig in de kluis waar nu al meer

dan driehonderd jaar de dagboeken van Joannes Nolet liggen opgeslagen. In 1691 vertrouwde Joannes Nolet de lijst van ingrediënten en het distilleerproces toe aan deze dagboeken en maar één Nolet per generatie heeft toegang tot dit zorgvuldig bewaarde geheim. En zo blijft ook de komende generaties de receptuur van KETEL 1 graanjenever het best bewaarde geheim van Schiedam. www.ketel1.nl

KETEL 1, HET BEST BEWAARDE GEHEIM VAN SCHIEDAM.

Pure bekoring

Geniet, maar drink met mate.
